

KOLONÁDA REISTNA, RENDEZ-VOUS A LOVECKÉ ZÁMEČKY POHANSKO A LÁNY

VZNIK A VÝZNAM HARDTMUTHOVÝCH STAVEB V LEDNICKO-VALTICKÉM AREÁLU

DANIEL LYČKA

REISTNA COLONNADE, RENDEZVOUS, AND HUNTING LODGES IN POHANSKO AND LÁNY: ORIGIN AND IMPORTANCE OF HARDTMUTH'S STRUCTURES IN THE LEDNICE-VALTICE CULTURAL LANDSCAPE

The Lednice-Valtice Cultural Landscape (listed in the UNESCO since 1996) constantly attracts public attention. The given article focuses on four voluptuary structures: hunting lodges in Pohansko and Lány near Břeclav, Diana's Temple or Rendezvous in Bořim les and Reistna Colonnade near Valtice. Among other things, they have a common builder, Johann I Joseph, Prince of Liechtenstein and architect, Joseph Hardtmuth, the princely construction director. The main objective is to outline the building expanses from the surviving accounts and also to provide a possible explanation of the stone reliefs which are doubtless a key for understanding these structures.

Keywords: Liechtensteins, Johann I Joseph, Prince of Liechtenstein, Joseph Hardtmuth, Pohansko, Lány, Reistna Colonnade, Rendezvous, Lednice-Valtice Cultural Landscape, Lednice (Eisgrub), Valtice (Feldsberg)

Lednicko-valtický areál (od 1996 na seznamu UNESCO) je neustále předmětem zájmu veřejnosti. Daný příspěvek je zaměřen na čtyři voluptuární stavby: lovecké záměčky Pohansko a Lány u Břeclavi, Dianin chrám čili Rendez-vous v Bořim lese a Kolonádu Reistnu u Valtic. Ty mají (nejen) společného stavebníka Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina a stavitele – architekta a knížecího stavebního ředitele Josepha Hardtmutha. Hlavním cílem je jednak ze zachovalých účtů nastínit stavební náklady, jednak je obsah textu zaměřen na možný výklad významu kamenných reliéfů, které jsou nepochybně klíčem k pochopení těchto staveb.

Klíčová slova: Liechtensteinové, Jan I. Josef z Liechtensteina, Joseph Hardtmuth, Pohansko, Lány, Kolonáda Reistna, Rendez-vous, Lednicko-valtický areál, Lednice (Eisgrub), Valtice (Feldsberg)

Zřejmě světově nejznámější krajinnou kompozicí knížecí rodiny Liechtensteinů je prostor mezi původně dolnorakouskými Valticemi a moravskou Lednicí a Břeclaví, známý jako Lednicko-valtický areál, zapsaný v roce 1996 na seznam světového dědictví UNESCO. Pravděpodobně i tato skutečnost napomohla neutuchající přízni odborné i laické veřejnosti. Proto (či snad právě proto) byly o areálu napsány desítky prací od nejrůznějších autorů, dosahující rozdílné kvality.

Základní studii k historii areálu i nadále zůstává stať Vladimíra Voldána publikovaná pod názvem *Ke vzniku některých uměleckých staveb v okolí Valtic ve Vlastivědném věstníku moravském* z roku 1959.¹⁾ Rozsáhlejší odborný zájem o dané téma je možné datovat od 90. let minulého století, kdy v recenzovaných odborných časopisech začaly vycházet práce věnující se (nejen) problematice voluptuárních staveb, které pro Aloise I. Josefa či jeho mladšího bratra Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina navrhl architekt Joseph Hardtmuth.²⁾ V roce 1990 vyšla (zřej-

mě dodnes stále nepřekonaná) kniha od několikaletého knížecího archiváře Gustava Wilhelma s názvem *Joseph Hardtmuth 1758–1816: Architekt und Erfinder*.³⁾

Z česky psaných knih z posledních let je možné jmenovat kolektivní dílo *Lednicko-valtický areál* od autorů Pavla a Ondřeje Zatloukalových a Přemysla Krejčířika z roku 2012, které je dobrou syntézou jak dobových periodických příspěvků a cestopisů, tak za poslední roky publikovaných nových poznatků ve vědeckých časopisech, přestože i zde bylo přihlédnuto ke klasickým, a za poslední roky dalšími archivními výzkumy překonaným, konstruktům.⁴⁾ O tři roky později vyšla publikace nazvaná *Vitruvius Moravicus* s podtitulem *Neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800* od Michala Konečného a kolektivu, čímž výzkum na toto téma neskončil.⁵⁾ Ba právě naopak, v roce 2016 byla problematice knížecího architekta věnována i samostatná konference, jejímž výstupem je monografie nazvaná: *Joseph Hardtmuth – Architekt, vynálezce a podnikatel ve službách knížecí rodiny Liechtensteinů*. Momentálně probíhá i několikaletý odborný výzkum zaměřující se na život, tvůrčí a podnikatelskou činnost Josepha Hardtmutha.⁶⁾

1) V. Voldán, *Ke vzniku některých uměleckých staveb v okolí Valtic, Vlastivědný věstník moravský* 14, 1959, s. 156–164.

2) Srov. např.: D. Černoušková, *Nový dvůr v Lednicko-valtickém areálu*, *Průzkumy památek* XI, č. 1, 2004, s. 173–182; D. Černoušková – P. Borský, *Janův hrad v Lednicko-valtickém areálu*, *Průzkumy památek* IV, č. 2, 1997, s. 115–122; D. Hodeček, *Dvě století letohrádku Belveder v lednicko-valtickém areálu*, *Jižní Morava* 39, sv. 42, 2003, s. 43–58; *týž*, *Stavební dějiny minaretu v Lednici*, *Jižní Morava* 45, sv. 48, 2009, s. 63–87; nebo Z. Novák, *Lednicko-valtický areál jako významný doklad krajinářské tvorby ve střední Evropě*, *Zprávy pa-*

mátkové péče 53, č. 1, 1993, s. 1–7.

3) G. Wilhelm, *Joseph Hardtmuth 1758–1816. Architekt und Erfinder*. Wien–Köln 1990.

4) P. Zatloukal – P. Krejčířik – O. Zatloukal, *Lednicko-valtický areál*. Praha 2012.

5) M. Konečný ed., *Vitruvius Moravicus. Neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*. Kroměříž 2015, s. 41–278.

Předložená studie vychází z poznatků předešlých autorů a na základě nového archivního výzkumu má za cíl dané poznatky obohatit, případně některé starší teze redigovat. Hlavním cílem je pak z torzovitých a vágních účtů nastítnit stavební náklady čtyř vybraných Hardtmuthových staveb na valticko-břeclavském panství, a které propojuje něco víc než jen jméno stavebníka a stavitele. Přesto však je obsah textu cíleně zaměřen na eventuální výklad možného významu kamenných reliéfů, což umožňuje lepší pochopení primárního a sekundárního významu jednotlivých staveb.⁷⁾

DIANIN CHRÁM NEBOLI RENDEZ-VOUS U VALTIC

„Auf einem der höhern Punkte dieses Waldes wurde in den Jahren 1810 bis 1813 das sogenannte Rendez-vous erbaut, welches dem Äußern nach den schönsten römischen Triumphbogen vorstelle. Schwerlich hat die Baukunst der neuern Zeit etwas Geschmackvolleres geliefert. Die Dimensionen des Gebäudes sind wahrhaft römisch. Sein Bogen ist 6 Klafter hoch und 3 Klafter breit, und beyde Fronten reich verziert. Auf jeder derselben tragen 4 große korinthische Säulen von 3 Fuß im Durchmesser und 30 Fuß Höhe das reich verzierte Gebälk, über das sich noch eine hohe Attique erhebt, unterhalb welcher auf der südlichen Fronte mit vergoldeten Buchstaben die Ausschrift steht: *Dianae venatrici ejusque cultoribus*; oder dieser Aussicht aber ist ein sehr langes Basrelief. Bild mit fast lebengroßen Figuren bey 30 an der Zahl, das lauter Gruppen und Scenen enthält, die auf die Jagd anspielen, und ein längliches Viereck ausfüllen, das drey Vierteltheile von der Breite der Fronte einnimmt. Dieses Bild deckt die Rückwand von einem im Innern befindlichen prachtvollen Saale, der 10 Klafter lang und 5 Klafter breit ist, und dessen Fenster auf der andern Fronte und seitwärts angebracht sind. An eben dieser Fronte ist unterhalb der Fenster die Ausschrift zu sehen: *Has tibi, blauda soror Phoebi, sacravimus aedes Intactus semper crescat tibi lucus honori!*

Vortreffliche Bildhauerarbeit mit Figuren in Lebensgröße schmückt auf jeder Fronte die Felder zwischen den Säulen rechts und links des Bogens, so daß in der unteren Abtheilung derselben zwey ganz runde Medaillons, oberhalb denselben aber zwey längliche Bilder von 11 Schuh Länge und 8 Fuß Höhe zu sehen sind. Die Gegenstände in den

erstern, und zwar auf der Seite, wo sich das große Basrelief befindet, sind: ein Faun, wie er den jungen Bacchus die Musik lehrt, dann die Göttinn Diana in sitzender Stellung, wie sie ein Reh liebkoset. Auf der andern Fronte: der schlafende Endymion und eine Bacchantinn. Die viereckigen Bilder enthalten auf der ersten Seite eine Parforce-Jagd und eine Saujagd mit Figuren zu Pferde; auf den andern Seite eine Bärenjagd, und Diana im Bade, wie sie von Actäon belauscht wird. Auf den mittleren Säulen stehen auf jeder Seite zwey kolossale Figuren, die 4 Tagzeiten vorstellend. Die Wölbung des Bogens ist mit Cassettonen, großen Rosetten und andern Verzierungen ausgestattet, und oder jedem Eingange rechts und links eine Fama. Alle diese Figuren und Bilder, so wie das ganze Gebäude sind von Stein aus der Gegend von Eisgrub, der in Laststücken von 80 bis 100 Centner Gewicht bey diesem Bau verwendet wurde. Unter dem Bogengewölbe sind rechts und links die Eingänge zur Stiege nach dem erwähnten Saale, und zu Wohnung eines Jägers. Dieses und das nachfolgende Gebäude wurden nach Hartmuth's Plan von Herrn Kornheusel vollendet.“⁸⁾

Obr. 1: Rendez-vous u Valtic, Franz Ferdinand Runk cca 1822 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. GR 585).

Nedaleko současných jihomoravských Valtic došlo v bývalém parforsním Bořim lese k výstavbě Dianina chrámu neboli **RENDEZ-VOUS** (Dianatempel, Triumphpforte). Samotný francouzský název předjímá význam této stavby, tedy že objekt byl vystavěn na místě setkávání lovců během pořádání tehdy velmi oblíbených podzimních parforsních honů. Ty na svých panstvích pořádal skvělý jezdec, proslulý milovník koní, polní maršál Jan I. Josef kníže z Liechtensteina (1760/1805–1836). Štvanice se měly konat i v době nepříznivé finanční situace v monarchii, kdy se jich zúčastnila nejvyšší rakouská a uherská aristokracie. Kníže z Liechtensteina měl pořádat hony na anglický způsob, přestože kořistí byl jelen. Tento způsob obnášel nema-

6) H. Králová ed., Joseph Hardtmuth – architekt, vynálezce a podnikatel ve službách rodiny Liechtensteinů. Praha 2018. Stejnomená konference se uskutečnila v Lednici ve dnech 15. a 16. září 2016.

7) Text studie vychází z autorovy diplomové práce: D. Lyčka, Arkádie knížete Jana z Liechtensteina (1805–1812). Magisterská diplomová práce FF MU Brno, Brno 2018.

8) J. H[aderer], Die schönsten Bauten und Gartenanlagen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann von Liechtenstein, Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst, Nr. 21, 13. 3. 1829, s. 166–168.

lé jezdecké umění, neboť jezdcí ve volném terénu museli překonávat nejednu překážku. Sám kníže pak přebíral při honech funkci mastera, který jel v čele. Vyjma urozených hostů se tato dobová zábava neobešla bez doprovodu pso-
vodů, pikérů, služebnictva a jiných pomocných sil.⁹⁾

Podle plánů knížecího stavebního ředitele a architekta Josepha Hardtmutha započaly stavební práce v roce 1810, kdy byl jejich vedením pověřen valtický architekt Joseph Poppelack (psán i jako Poppelak). Stavba svým provedením záměrně napodobuje římské triumfální oblouky, které je možné ještě dnes obdivovat v Římě (Titův vítězný oblouk, Oblouk Septima Severa či Konstantina I.), v jihofrancouzských městech (Orange), ale i v Paříži (Napoleonův triumfální oblouk). Právě poslední jmenovaný lépe umožňuje pochopit, proč chtěl kníže vybudovat na svém panství i tento typ stavby. Jinými slovy, je zde evidentní paralela mezi pomníkem prvního císaře všech Francouzů, dále vojákem a vojevůdcem – Napoleonem a hlavou primogenitury knížecího rodu Liechtensteinů – polním maršálem Janem I. Josefem knížetem z Liechtensteina. Jak velkou úlohu při stavbě monumentu hrála stará barokní rodová pověst o bájném zakladateli rodu, římském patriciovi Gaiovi Actiovi, který měl zemřít v roce 390 u města Ateste (dnes italské Este v provincii Padova) a jehož potomci se následně měli během let dostat až na území Rakouska, je i nadále předmětem diskuze.¹⁰⁾

Podle projektu stavebního ředitele vznikla stavba, která byla primárně realizována v (neo)klasicistním stylu, již kníže Jan, jakožto vášnivý lovec, nechal zasvětit pohan-
ské bohyni lovu Dianě (jde o latinský ekvivalent řecké bohyně Artemidy) I proto se objekt nenachází ve městě, jak by se mohlo očekávat, ale v prostoru lesa. Co se týče sekundární roviny, celá stavba symbolizuje a oslavuje vojenskou kariéru svého zadavatele. Tedy stejně jako voják Napoleon, tak i voják kníže Jan staví monument ve stylu velkých římských vojevůdců a dobyvatelů.

O primárním významu této stavby nemůže být pochyb, poněvadž na jižní straně je možné číst zlatým písmem latinský nápis, který nemohl ujít pozornosti ani Hadererovi v citaci výše: DIANA VENATRICI EIUSQUE CULTORIBUS IOAN, PRINCEPS A. LIECHTENSTEIN MDCCCXII. (Bohyni lovu Dianě a jejím ctitelům, kníže Jan z Liechtensteina 1812.) Na severní straně je naopak druhý latinský nápis: HAS TIBI, BLANDA SOROR PHOEBI, SACRAMUS AEDES: INTACTUS SEMPER CRESCAT TIBI LUCUS HONORI. (Tobě je zasvěcen tento dům, ó zářivá sestro Fobova, a k tvé počtě, ať les nedotčen stále roste.)

Tento chrám, s výškou klenby přibližně 11,4 m a šířkou 5,7 m, je z obou stran stavby podpírán čtyřmi sloupy s hlavicemi v korintském sloupovém řádu (asi 9,5 m vysokými o průměru 1,3 m; za nimi stejný počet stejně provedených pilastrů). Kazetový strop průchozího portá-

lu je zdoben štukovými růžicemi. Nad bohatě zdobeným překladem se vypíná atika s basrelíefem na jižní straně, přičemž na severní straně se naopak nachází sedm oken s okenicemi natřenými v zelené barvě. Vyjma původního bytu pro lovčího stavba ukrývá hodovní sál o rozměrech přibližně 19 × 9,5 m v nejvyšším patře, kde se mohli lovci občerstvit. Ve vedlejší místnosti se dříve nacházela sbírka podivuhodných trofejí. Mezi sloupy se nachází vždy kamenný reliéf obdélníkového tvaru (o rozměru přibližně 3,5 × 2,5 m) a pod ním tondo. Cvikl kolem oblouku vyplňuje z každé strany tzv. „Famas“, často uváděno jako postava letícího génia, či postava personifikované bohyně Niké.¹¹⁾ Na římsce podpírané sloupy jsou umístěny čtyři alegorické postavy v životní velikosti, zobrazující denní doby (od východu slunce po noc). Veškerá sochařská výzdoba je dílem vídeňského sochaře Josepha Kliebera.¹²⁾

Kruhové reliéfy/tonda (jižní strana):

- Odpočívající bohyně lovu Diana svírající v ruce stříbrný luk je sledována svým psem. (Tedy nikoli zachycení bohyně Diany hladící srnku, jak uvádí Haderer v citaci výše.)
- Spíše než o výjev boha Fauna učícího malého boha Bakcha hudbě, půjde o vyobrazení boha Pana učícího zřejmě malého Apolla (řecky Apollóna) hře na rákosovou píšťalu syrinx. Pan byl bohem lesů, pastvin, stád, pastýřů a lovců. O jeho původu nejsou báje jednotné. Nejčastěji se uvádí, že byl synem nymfy Dryopy a boha Merkura neboli Herma. Hned po porodu se jeho matka vydělala a opustila jej, neboť se narodil s rohy, dlouhými vousy a měl koží nohy. Následně ho Merkur odnesl na Olymp, kde však stržil takovou bouři veselého výsměchu bohů, že ze studu prchl do Arkádie, kde pak žil nejraději.¹³⁾

Kruhové reliéfy (severní strana):

- Opět bohyně Diana hrající na píšťalu zvanou aulos.
- Ani tentokrát nejde o Hadererem uvedeného mytologického syna élidského krále Aethlia – Endymiona, se kterým měla mít bohyně měsíce Selene čili Luna 50 potomků, ale o Dianino dvojče Apolla. Bůh Apollo je zde ztvárněn v odpočinku, proto možná paralela s Endymionem, v ruce svírá taktéž luk, jakožto jeden ze svých atributů, a i on je sledován věrným psem.

Obdélníkové reliéfy (jižní strana):

- Lov Kalydonského kance. Kalydonský kanec byl strašlivou nestvůrou, kterou bohyně Diana posla-

9) H. Stekl, Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenthäuser Liechtenstein und Schwarzenberg. München 1973, s. 155; M. Konečný ed., o. c. v pozn. 5., s. 157–163.

10) J. F. Schwoy, Genealogie des Hochfürstlichen Hauses Liechtenstein, Patriotisches Tageblatt oder öffentliches Correspondenz und Anzeige Blatt für sämtliche Bewohner aller kais. kön. Erblände über wichtige, interessirende, lehrreiche oder vergnügende Gegenstände zur Beförderung des Patriotismus, 1804, Nr. 25, 28. 3., s. 321–324; Nr. 26, 31. 3., s. 335–338; Nr. 27, 4. 4., s. 351–354. Srov. M. Konečný, Krajina mezi Lednicí a Valticemi jako místo paměti, Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3, 2012, s. 123–129.

11) Z Hadererových článků následně vycházeli (téměř doslovně) další autoři, kteří případně aktualizovali některé informace. Srov. J. V. Häufner – J. Fell, Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebungen. Nebst einem Wegweiser und Plane auf Stahl mit 17 Ansichten und einem Panorama an dessen Rande. Wien (1840), s. 19–20 (Pohansko), s. 36–37 (Reistna), s. 58–59 (Rendez-vous); G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. II. Band, Brünn 1836, s. 331–334; *týž*, Die Markgrafschaft Mähren. II. Band, Brünn 1837, s. 157–158.

12) E. Kordiovský, Lednicko-valtický areál a jeho památky. Praha 2003, s. 45–49. Srov. *týž*, Antické památky Dianina chrámu, Malovaný kraj 41, č. 4, 2005, s. 20–21.

13) V. Krejčí, Pán, in: V. Bahník a kol., Slovník antické kultury. Praha 1984, s. 446–447.

la do okolí města Kalydону, aby potrestala krále Oenea/Oinea, že jí zapomněl přinést oběť. Meleager/Meleagros, syn krále Oenea a bratr Deianiry, chtěl učinit konec řádění kance, který nejen nešetřil pole a vesnice, ale hubil i lidi. Proto vyhlásil, že šťastný lovec dostane za odměnu loveckou trofej: kůži z kance. Na lov se sjeli rekové z celého Řecka. Jako první poranila kance Atalante, po ní ho zasáhl Amfiaraus a dobil ho Meleager. Meleager, který byl nakloněn Atalantě, jí svojí trofej postoupil, čímž odplata bohyně lovu neskončila. Proti Meleagerovu rozhodnutí se totiž vzepřeli bratři jeho matky a kůži Atalantě odňali.

Oeneův syn však jim kůži vzal, zabil je a Atalantě dal trofej znovu. Ještě před Meleagerovým přijeodem domů jeho matka Althaia zvěděla, že usmrtil její bratry. Rozlítla se a v nepřítčtnosti vzala po léta schované poleno, o kterém Moiry při narození jejího syna rozhodly, že život Meleagerův skončí, až toto poleno shoří. Vložila tak poleno do ohně a než se nadála, poleno vzplálo a zbyl jen popel. Právě v tom okamžiku Meleager skončil. Když následně přinesli jeho mrtvolu matce, Athaia se oběsila a s ní pak i Meleagerova žena Kleopatra.¹⁴⁾

- Actaeon v podobě jelena trhan vlastními psy. Actaeon neboli Aktaíon byl vnukem thébského krále Kadma/Cadma a synem jeho dcery Autonoe. Actaeon byl vynikající lovec, který ale jednoho dne spatřil koupající se bohyni Dianu, kterou se nymfy marně snažily zakrýt. Rozhněvaná bohyně proměnila Actaeona v jelena, aby se nemohl vychloubat, že ji viděl nahou. Ten byl v podobě zvířete následně uštván a roztrhán smečkou svých vlastních loveckých psů. Teprve až vykrvácel, se hněv bohyně lovu utišil.¹⁵⁾

Obdélníkové reliéfy (severní strana):

- Koupající se nymfy zakrývají nahou Dianu před zvířadým pohledem thébského lovce Actaeona.
- Arkas čili Arkad na lovu medvědice – své matky Kallistó. Kallistó byla dcera krále Lycaona a zároveň nejkrásnější dívka celé Arkádie. I proto byla jednou z nejmilejších družek bohyně Diany. Jednoho dne ji ale svedl sám bůh Jupiter čili Zeus, kterému porodila syna Arkada. Po tom, co ztratila svou panenskou čistotu, proměnila ji rozlícená bohyně v medvědice. Mezitím její syn vyrostl v mladého muže a vášnivého lovce. Po letech v lese narazil na medvědice, aniž

Obr. 2: Pohled na severní stranu Dianina chrámu neboli Rendez-vous, stav 2016 (všechny snímky D. Lyčka).

by věděl, že je to jeho vlastní matka. Teprve když jí hrozila smrt z rukou jejího vlastního syna Arkada, vzal ji Jupiter na nebesa jako hvězdu (Medvědice) a jejího syna jako Arktofylaka.¹⁶⁾

Hlavní reliéf (jižní strana):

- V centrální části basreliéfu je zobrazena socha samotné bohyně lovu Diany, nacházející se na podstavci, ke které přicházejí přinést obětiny zprava čtyři lovci a zleva průvod tří dospělých žen personifikujících nymfy s doprovodem.
- Obdélníkový reliéf vlevo od centrálního výjevu vyobrazuje čtyři lovce v antických tógách, jak vzdávají poctu a obětiny soše antického reka Herkula neboli Herakla.
- Vpravo od centrálního výjevu se pak nachází druhý obdélníkový reliéf s motivem čtyř lovců, kteří skotili lva.

Sochař Klieber nepochybně vedle primárního výjevu, tj. zpracované lovecké tematiky antických bájí, zpracoval i rovinu sekundární a tou je motiv oblíbených parforsních honů. Snad právě proto jsou na loveckém reliéfu, který má vyprávět báji o Actaeonovi v podobě jelena trhaném vlastními psy, i další dvě postavy „antických“ lovců na koni. Stejně tak i bájněho lovce Arkada, vyjma svých čtyř psů, v pozadí doprovází další lovec na koni. A do podoby parforsního honu je taktéž poupravena báje o Kalydonském kanci. Stavba je tedy památkou samotného stavitele Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina a zároveň je pravděpodobné, že i samotný stavebník je zvěčněn na reliéfech, a to v podobě lovčího.

Stavební práce pod Poppelackovým vedením probíhaly od roku 1810 do roku 1813. Z důvodu Hardtmuthova od-

14) Týž, Kalydonský kanec, in: tamtéž, s. 306.

15) Týž, Aktaíon, in: tamtéž, s. 30.

16) Týž, Kallistó, in: tamtéž, s. 306.

Obr. 3: Pohled na jižní stranu Dianina chrámu neboli Rendez-vous, stav 2016.

Obr. 4: Dianin chrám – Rendez-vous u Valtic, bez datace (v inventáři fondu uveden rok 1827) a signatury (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. PK 825).

chodu z knížecích služeb v roce 1812, byla stavba dokončena pod vedením nového knížecího stavebního ředitele a architekta Josepha (Georga) Kornhäusela. Ten také navrhl interiérové dekorace hodovního sálu, na nichž pracoval osvědčený (původem) vídeňský malíř Michael Rober.¹⁷⁾ Z plánové dokumentace je známo provedení jižního průčelí stavby a výkres atiky. Obojí bez jakékoliv datace, ačkoliv inventář fondu uvádí rok 1827 (?), a signatury.¹⁸⁾

17) V. Voldán, o. c. v pozn. 1, s. 157–158.

18) LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Hausarchiv der Regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein, Vaduz-Vienna (dále SL-HA), Inv. Nr. PK 825, Plán Rendez-vous ve Valticích, bez datace (1827?) a signatury; Inv. Nr. PK 824; Výkres atiky Dianina chrámu ve Valticích, bez datace (1827?) a signatury. Za možnost studia rozsáhlého archivního materiálu v Knížecím rodinném archivu knížete z Liechtensteina ve Vídni by autor na tomto místě rád poděkoval

Podle přehledu výdajů a nákladů voluptuárních staveb na knížecích panstvích vyšly blíže nespecifikované stavební práce na loveckém Dianině chrámu v roce 1810 na 42 342 zlatých (dále jen zl.) 11 krejcarů (dále jen kr.).¹⁹⁾ K letům 1810–1811 se dále dochovalo torzo účetního materiálu za vykonané zednické práce a mzdy v hodnotě 1 707 zl. 30 kr., které se zřejmě vztahují taktéž k pracím na objektu Rendez-vous a které zřejmě vedl valtický zednický mistr Franz Gratzl. Zda se na stavbě podílel i tesařský mistr Kern nebo některý z členů kamenické rodiny Ecků a jiní mistři, kteří jsou známi z účetního materiálu u jiných objektů (nejen) na valtickém panství, zůstává nezodpovězenou otázkou.²⁰⁾

Nepochybně nejdrazší položkou celé stavby byly reliéfy, které pro stavbu vytvořil výše zmíněný vídeňský sochař Joseph Klieber. Ten v protokolu s datem 14. ledna 1811 předpokládal, že z loretského pískovce dodá „4. Famen zur Triumphpforte“ do konce března, následně do konce června 4 kusy velkých obdélníkových reliéfů s loveckou tematikou z karchenthalského (garchönthalského/úvalského?) pískovce, a nakonec i do konce srpna 4 kusy kruhových reliéfů s loveckou tematikou z loretského pískovce.²¹⁾ V průběhu roku stavební práce postupovaly. Z vágního účtu ze dne 31. března je patrné, že se dělalo na soklech či na osmi podstavcích sloupů v hodnotě 102 zl. 48 kr. Z Poppelackovy zprávy

z počátku měsíce července dále vyplývá, že nejenže hrubá stavba byla již hotová, ale dokonce se vše schylovalo k dodání a následné instalaci sloupů. Do 11. srpna došlo k zastřešení střechy bílým plechem. Práce vykonal mistr pokrývač Johann Ibel v hodnotě 1 140 zl.²²⁾ A pro ilustra-

panu Dr. Arthuru Stögmannovi a za obrazový materiál panu Mag. Michaelu Schwellerovi. Za pomoc s překlady a interpretací následně autor děkuje Mgr. Daliboru Hodečkoví a PhDr. Tomáši Jeřábkoví.

19) Tamtéž, H (Herrschaftsarchivalien), kart. 168, nefol., panství in genere 1805–1811.

20) Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, kart. 147, fol. 302r–312v, účetní materiál nákladů staveb Valtice 1810–1821.

21) SL-HA, HK (Hofkanzlei), Alte Registratur, fasc. F1-11/95, nefol., stavební voluptuár – mj. Rendez-vous, Reistna, Pohansko.

22) MZA, o. c. v pozn. 20; SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. F1-11/130, nefol.

ci: během aktivního stavebního roku se na Rendez-vous mělo upotřebit 180 000 kusů (dále jen ks) zdících cihel, 1 500 měřic vápna, 175 ks borovicového dřeva, 100 ks slabého dřeva na lešení, 50 kop latí, 26 000 ks šindelů a 7 000 kubických stop šterku.²³⁾

Na základě jiné Poppelackovy zprávy, z konce měsíce září roku 1812, jsme informováni i o kamenických pracích u hlavních vstupních dveří, pokládání kamenných desek na odvodňovací kanály či přípravě čtyř kamenných soklů pod sochy k jejich následnému osazení, za které bylo z knížecí pokladny vyplaceno 1 015 zl. 34 kr. pravděpodobně vídeňské měny a za mzdy dalších 207 zl. Natěračské práce, zřejmě oplechovaných říms, střechy a okapových žlabů olejovitou olověnou barvou provedené před začátkem zimy, vyšly na 396 zl.

Stolařské práce byly v kompetenci stolařského mistra Edela, který v roce 1813 dodal do celého loveckého zámku okna a dveře v hodnotě 903 zl. a 915 zl. 20 kr. stály další natěračské práce, kdy se jednalo primárně o nátěr osazených oken a dveří Edelem stříbrnou olejovou barvou. Výjma dokončovacích prací probíhalo hloubení rybníku u Rendez-vous, kdy za tyto práce společně za práce na lednických rybnících a na Hlohoveckém rybníku, bylo z knížecí pokladny vyplaceno dalších 6 903 zl. 48 ¼ kr.²⁴⁾ Parforní Boří les ale nebyl v těchto letech jediným stavebním místem.

LOVECKÉ ZÁMEČKY POHANSKO A LÁNY U BŘECLAVI

„Jenseits der Thaya, in den Wäldern der an Eisgrub gränzenden Liechtensteinischen Herrschaft Lundenburg ließ der Fürst in den J. 1810 und 1811 das sogenannte Jagdschloß in der Pohanska erbaut. Es heißt die Waldrevier, in der es liegt. Es hat eine Länge von 42 Klafter, davon das mittlere oder Hauptgebäude 16 Klafter bey 7 Klafter Breite einnimmt; die Arkaden rechts und links von diesem Hauptkörper aber haben nur eine Breite von 34 Klafter. – Der Mittelkörper hat zu ebener Erde 5 offene Bögen und 2 feste Körper mit Bogenfenstern, Von den besagten 5 Bögen sind die zwey letzten zur Durchfahrt bestimmt, aber mit den übrigen 3 Bögen durch Communications Sänge verbunden, zwischen denen sich eine Salaterrenne befinden. In dem festen Körper rechts ist die Hauptstiege und ein Zimmer. In jenen links die Wohnung des Jägers. An dieses Mittelgebäude schließen sich zu beyden Seiten die Arkaden an, deren jede 13 Klafter lang ist, und 5 Bögen enthält. An der Ecke sind dann beyderseits Vorsprünge, die zu verschiedenen Zwecken bestimmte Gemächer enthalten.“

23) SL-HA, o. c. v pozn. 21.

24) MZA, o. c. v pozn. 20.

Obr. 5: Lovecký zámek Pohansko u Břeclavi, Franz Ferdinand Runk cca 1815 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. GR 586).

Im ersten Stock des Hauptgebäudes ist erstlich ein Vorzimmer, dann ein 10 Klafter langer und 5 Klafter breiter Saal mit doppelter Fensterreihe. Die Wände sind mit Pilastern und den schönsten Basreliefs geziert. Am Ende des Saales tritt man noch in ein Zimmer, das bloß gemahlt ist und aus demselben, so wie aus dem Vorzimmer gelangt man auf die zu beyden Seiten über den Arkaden angebrachten mit Brustwehren versehenen Terrassen. Aus der Mitte des Saales aber tritt man auch auf einen sehr großen Säulenhof. Die Ordnung des Säulenhofes ist durchaus ionisch und es befinden sich auf der nördlichen Front 4 Stück freystehende, und 8 Stück halb und dreyviertel-Säulen: auf der entgegengesetzten mittägigen aber nur Pilaster, zwischen denen die Fenster eingetheilt sind. Von der nördlichen Front dehnt sich eine sehr große, ganz vom Wald umgebene Wiese in der Form eines länglichen Viereckes aus, auf der geschlossene Jagden auf Schwarz und Rothwild gehalten werden, doch so, daß das Bild zuerst bey der südlichen Front des Gebäudes nahe vor den dort aufgestellten Schützen vorüberziehen und einen kleinen Teich passiren muß.²⁵⁾

Triumfální (Dianin) oblouk nebyl jedinou stavbou na lednicko-valticko-břeclavském panství, kterou kníže Jan zasvětil této bohyni lovu. Několik kilometrů jižně od moravské Břeclavi, na místě bývalého gloriety (tzv. Hetzgloriet či Belvedere) od architekta Johanna Christopa Fabicha, byl vystavěn další voluturní objekt. Vypracováním stavební dokumentace pro zamýšlený lovecký zámek POHANSKO (Schloß Pohanska), zřejmě z části napodobující proslulý anglický Queen's House v Greenwichi, byl znovu pověřen knížecí stavební ředitel Hardtmuth.²⁶⁾

V Moravském zemském archivu v Brně jsou dodnes uloženy čtyři kolorované, dobové stavební a situační plány, ačkoliv datace a signatura chybí. Jde o Grundriess des neue zu erbauenden den Jagdschloß ob der Pohanska/Herrschaft Lundenburg, zachycující půdorysní řešení

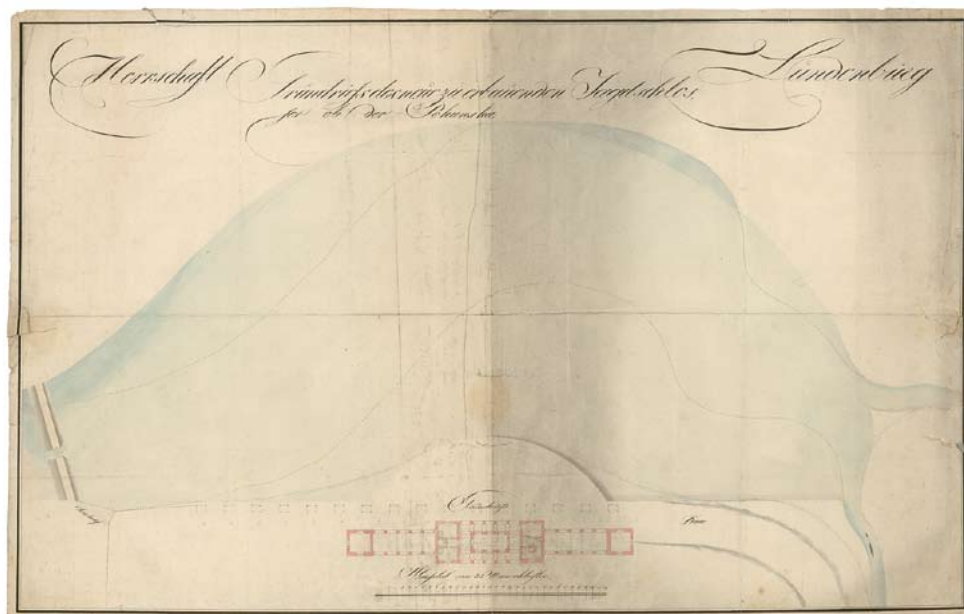
25) J. H[aderer], o. c. v pozn. 8.

26) M. Konečný ed., o. c. v pozn. 5, s. 157–163; P. Zatloukal – P. Krejčířík – O. Zatloukal, o. c. v pozn. 4, s. 152–155.

plánované stavby, a to včetně zamýšleného přilehlého rybníka. Dále jde o dvojité provedení plánů *Über dass neu zu erbauende Jagdschloss ob der Pohanska* zachycující čelní pohled směrem k Břeclavi (*Seite gegen Lundenburg*) a půdorysní řešení prvního patra a přízemí (*Grundriess des ersten Stoks; Grundriess ebener Erde*). Přičemž nechybí ani příčné řezy zámečkem na posledním z plánů.²⁷⁾

Přestože projektantem stavby byl architekt Hardtmuth, nutně z toho nevyplývá, že byl i autorem všech stavebních plánů, ba právě naopak. Hardtmuth z titulu své funkce knížecího stavebního ředitele nesl odpovědnost za realizované objekty, které navíc musely být v souladu s představami stavebníka.²⁸⁾ Ze studia dochovaných plánů a map je patrné, že knížecí stavební ředitel za řadu plánů pouze odpovídal, ale jejich autorství je nutné připsat někomu jinému. Následná komparace a rozbor písma napovídá, že mapy a plány nejčastěji kreslili inženýr Laurenz Vogel a architekt Joseph Poppelack. Díky studiu jiných Vogelem signovaných plánů je možné konstatovat, že jeho přesnost, detailní propracovanost spojená s charakteristickým velkým písmem a pozorovatelným sklonem doprava odpovídá i provedení minimálně dvou plánů zámečku Pohansko.²⁹⁾ (Stejně tak jako například čtyři plány kostela v dolnorakouském Dobermannsdorfu, které byly zřejmě později tužkou připsány právě Hardtmuthovi s datací 1811, ačkoliv odpovídají právě Vogelově rukopisu.³⁰⁾ Nicméně je třeba upozornit, že písemný rozbor na plánech není a nemůže být jediným ukazatelem autorství plánu. Některé dochované plány byly viditelně původně popsány pouze tužkou a následně již jinou rukou (?) řádně označeny popisem panství a názvem samotné stavby.³¹⁾

Ať již byl kreslířem dochovaných plánů kdokoliv, na valu velkomoravského hradiště vznikla stavba dlouhá téměř 80 m, tvořená hlavní budovou obdélníkového pů-

Obr. 6: Situační plán zámečku Pohansko od Joseph Hardtmutha, bez datace a signatury – Ing. Laurenz Vogel (MZA, fond F 115, inv. č. 1183).

dorysu (o rozměrech 30,3 × 13,3 m), k níž z obou stran přiléhají přízemní arkádové galerie s pěti arkádami, zakončené čtyřúhelníkovým pavilonem. Hlavní budova je pak na severní straně otevřena rozsáhlou centrální lodžii se čtyřmi sloupy s jónskými hlavicemi, ze které bylo možné sledovat probíhající hony na louce před budovou loveckého zámečku. Okenní osy jsou následně členěny pilastry stejného sloupového řádu. Na jižní straně je fasáda řešena sedmi okenními osami členěnými taktéž pilastry. V prvním patře se nachází vstupní sál s přístupovým schodištěm, hlavní sál o rozměrech přibližně 19 × 9,5 m a předsálí. Dekorativní výmalbu provedl stejně jako na Rendez-vous osvědčený vídeňský malíř Michael Rober. A stejně jako na Dianině chrámu sloužil i zde hlavní sál jako jídelna během parforsních honů. V přízemí původně nechyběl ani byt lovčího na levé straně. Navíc velká část přízemí, oproti dnešnímu stavu, byla, jako i přilehlá arkádová galerie, otevřená a průchozí.

Stavba je pak obohacena velkým množstvím basreliéfů, které taktéž pocházely z dílny vídeňského sochaře Josepha Kliebera (viz dále), i přestože současná literatura jejich autorství připisuje vídeňskému sochaři Franzi Vogelovi.³²⁾ Znovu se zde objevuje stejná paralela: polní maršál Jan I. Josef kníže z Liechtensteina, oddaný služebník císařské rodině, voják a vášnivý lovec symbolicky zasvěcuje stavbu bohyni lovu Dianě (a její rodině).

Stejný motiv je pak možné nalézt i v samotné Vídni a v okolí. Když v roce 1814 dokončil architekt Kornhäusel nový vstupní portál taktéž v podobě méně okázalého vítězného oblouku do areálu vídeňského zahradního paláce Rossau, bylo možné a dodnes je možné na něm číst DER NATUR UND IHREN VEREHRERN MDCCCXIV, tedy Přírodě a jejím ctitelům 1814 a DER KUNST DEN KÜNSTLERN JOH: FÜRST VON LIECHTENSTEIN, čili Umělec umělcům – Jan kníže z Liechtensteina. A i zde Klieberem vytvořená reliéfní výzdoba měla přicházející a odcházející

27) MZA, fond F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, inv. č. 1183–1187, zámeček Pohansko, situační plán, půdorysy a čelní pohledy, boční pohled, kolor., v inventáři fondu datováno do počátku 19. století. Nejčastěji uváděn právě Hardtmuth s datací 1810.

28) J. Krápfner, Joseph Hardtmuth a venkovské stavitelství Lichtenštejnů na přelomu 18. a 19. století, *Časopis matice moravské* 132, Supplementum 5, 2013, s. 269–285, zde s. 270–271.

29) Srov. MZA, fond F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, inv. č. 5649, obydlí pojezdého v Nivnici, půdorys a čelní pohled, kolor., Vogel 1811; fond F 132 Lichtenštejnská katastrální správa Olomouc, inv. č. 989, Nové Mlýny a okolí včetně pozemků dvora, kolor., Vogel 1809; fond F 31 Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav, inv. č. 5908, obora Rabensburg, kolor., Vogel 1804; inv. č. 7054, porostní mapa Bořího lesa, kolor., Vogel 1802–1803.

30) Tamtéž, fond F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, inv. č. 5946–5949, kostel v Dobermannsdorfu, půdorys, pohled, příčný a podélný řez, kolor., v inventáři fondu uveden Hardtmuth 1811.

31) Srov. tamtéž, inv. č. 4394, obelisk na lednické aleji (postaven 1811, zničený 1867), pohled, kolor. [Hardtmuth 1810].

32) M. Konečný ed., o. c. v pozn. 5, s. 143–154.

Obr. 7 a 8: Reliéf vyobrazující lovce Actaeona proměněného v jelena a tzv. Dianina brána ve Sparbachu (Niederösterreich, Rakousko), stav 2017.

Obr. 9 a 10: Pohled na lovecký zámek Pohansko ze severní a jižní strany, stav 2016.

cí návštěvníka informovat, že majitel nejen tohoto paláce, sloužícího tehdy jako rodinná galerie, je voják, hospodář, milovník a podporovatel nejen hudebního a výtvarného umění. V nedalekém Sparbachu došlo ještě k většímu prohloubení mytologie. Vedle Hardtmuthem opravovaného a upravovaného hradu Johannstein (*Burg Johannstein*) a přestavby nedalekého loveckého zámku, došlo k výstavbě ruin hradu Johannstein (*Ruine Johannessteine* čili *Heuberg Ruin*, dnes známé pod názvem Uhlířovy chýše – *Köhlerhütte* z let 1810–1811), sloužící primárně jako rozhledna do krajiny, ale i ke stavbě dalšího Dianina chrámu (*Tempel der Diana*, dnes neexistuje) v podobě antikizujícího otevřeného chrámu o čtvercovém půdorysu s 12 dóřskými sloupy nesoucími střechu budovy. Na louce nedaleko od chrámu byly vztyčeny ruiny (Dianina) vítězného oblouku, ale hlavně byla znovu do celkové kompozice začleněna báje o lovcích Actaeonovi. Dokonce i dnes je na Dianině louce možné nalézt, při větší míře fantazie, místo označené reliéfem vyobrazujícím Dianu s jelenem (proměněným Actaeonem), jehož trhají vlastní psi. Tedy místo, kde nebohý lovec viděl koupat se nahou bohyni lovu i se svými družkami, za což ho stihl Dianin hněv.³³⁾

33) J. Kuthan, *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*. Praha 2014, s. 93; R. Gröninger – Ch. Hlavac, *Die Landschaftsgestaltung*

Totožný motiv pak nemůže chybět ani na jednom z kruhových reliéfů na severní a jižní straně zámku Pohansko. Zdá se, že sochař měl za úkol znovu zpracovat velice oblíbenou antickou mytologii:³⁴⁾

- Lovec Actaeon spatřuje koupající se bohyni Dianu s družkami.
- Bůh Pan daruje Dianě tři lovecké psy, tak silné, že mohli zadávat i lva.
- Bohyně Diana chce zabít svou bývalou družku Kallistó proměněnou v medvědi.
- Bohyně Diana zapaluje svou první pochodeň z blesků od svého otce Jupitera.
- Bůh Vulkán čili Héfaistos předává Dianě náruč plnou šípů s kovovými hroty.
- Bůh Jupiter drží v náručí narozeného boha Apolla, u něj stojí jeho matka, dcera Titána Koia a Titánky Foiby, Latona neboli Létó.

durch Fürst Johann I. von Liechtenstein. Hinterbrühl – Maria Enzersdorf a. G. – Mödling (Niederösterreich). Historische Recherche und Bestandsanalyse. Wien 2014, s. 178–181; srov. SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. L5-7/6, L5-7/14, L5-7/16, nefol. Mödling-Sparbach 1810; HA (Handschriften), kniha 2332, s. 175, 249, Index – panství Johann und Liechtenstein.

34) E. Kordiovský, o. c. v pozn. 12, s. 41–45; srov. *tjž*, *Antické motivy na zámku Pohansko u Břeclavi, Malovaný kraj* 41, č. 3, 2005, s. 24–25.

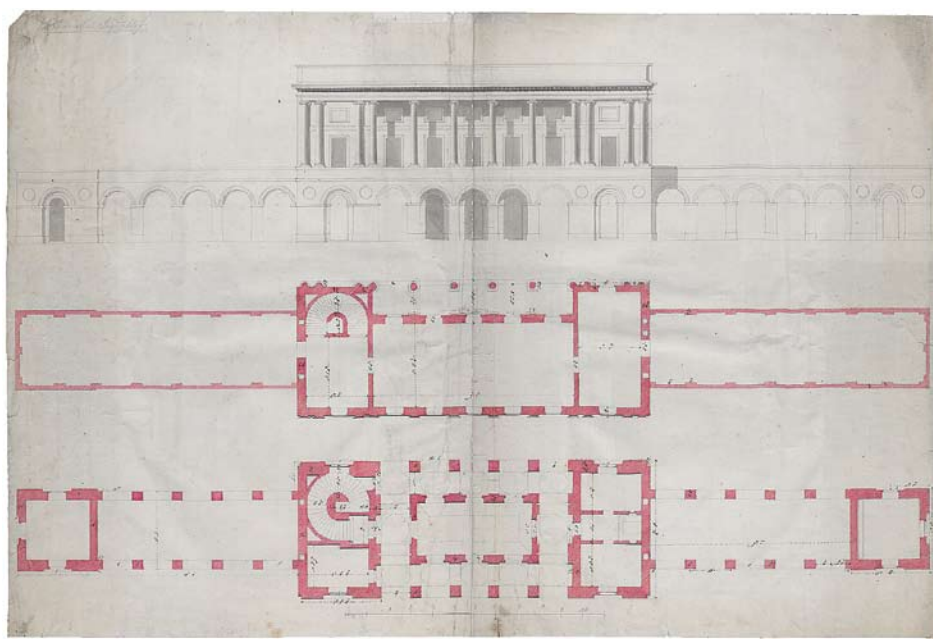
Na severní a jižní straně následují motivy připomínající výjevy obyčejného života bohyně lovu, jejího bratra či boha Pana:

- Bohyně Diana se svou družkou nesoucí jí koš s květinami.
- Bohyně Diana při jedné ze čtyř zkoušek svého stříbrného luku míří se založeným šípem na strom, u nohou má boha lásky Amora.
- Bůh Pan s jednou z nymf, na které míří bůh lásky Amor.
- Bůh Apollo taktéž s jednou z nymf, držící zároveň v levé ruce své dva psy a v pravé ruce pastýřskou (?) hůl, v pozadí nechybí bůh lásky Amor.
- Dvě Dianiny družky-nymfy a za nimi opět Amor. (Mají-li reliéfy vykládat souvislejší příběh, tak zde může být zachycen moment, kdy sám vládce bohů Jupiter v podobě své dcery Dianiny svádí její družku Kallistó; v pozadí pak pobouřený bůh lásky.)
- Odpočívající bůh Apollo, ke kterému přichází nymfa, v pozadí jeho sluneční vůz.
- Lovec Meleager sedící na kameni s hlavou Kalydonského kance. Archetypálně ale bůh Apollo s jeho atributem lukem. (Meleagrovi zde chybí jeho atribut kopí).
- Koupající se bohyně Diana vyhání svou družkou, v pozadí znázorněny i další nymfy. (Znovu zřejmě část příběhu o Kallistó, u které panenská bohyně zpozorovala, že čeká dítě a vyhnala ji ze své družiny. Kallistó pak osamocena porodila svého syna v lese.)
- Bůh lásky Amor nese odpočívající Dianě mísu s ovocem.
- Bohyně Diana si hraje se svými třemi psy, Amor pak nese náruč šípů.

Význam celé stavby jakožto loveckého zámku podtrhávají obdélníkové reliéfy, kde vyobrazení putti svým provedením vyprávějí příběh s loveckou tematikou: přinášení obětí sochám boha Apolla a jeho sestře-dvojčeti bohyni Dianě, samotný lov za pomoci psů, motiv hodování, hudební produkce a tance.

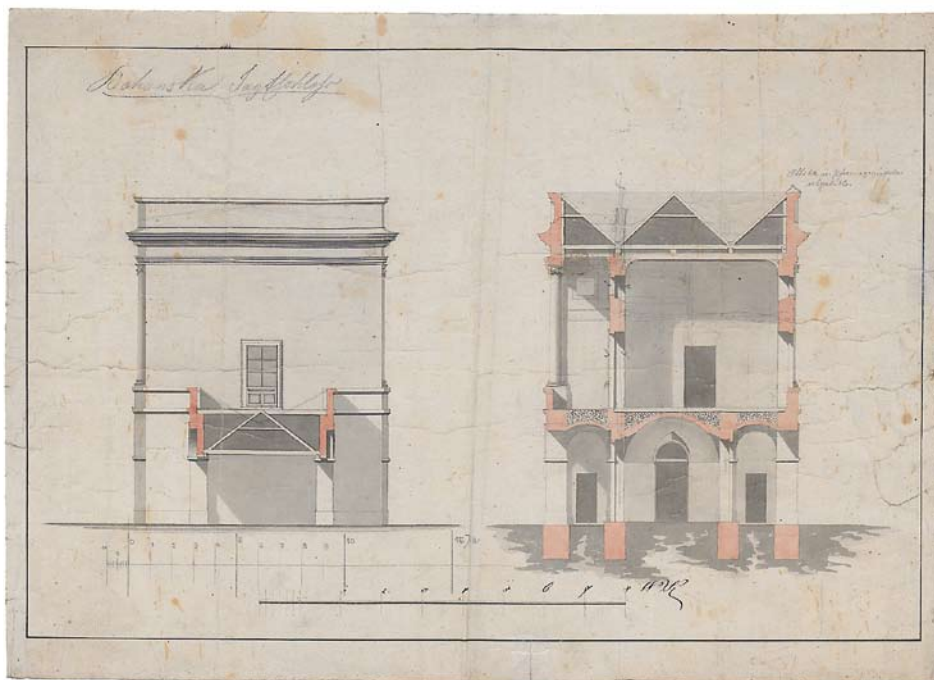
Obr. 11: Půdorysy a čelní pohled Hardtmuthova zámku Pohansko, bez datace a signatury – Ing. Laurenz Vogel (MZA, fond F 115, inv. č. 1185).

Obr. 12: Půdorysy a čelní pohled zámku Pohansko, bez datace a signatury (MZA, fond F 115, inv. č. 1186).

Samotným stavebním pracím předcházela rozsáhlá úprava terénu, spojená s odváděním podloží a vykopáním kanálu, jež měl naplnit nově vyhloubený rybník. Vedením stavby byl znovu pověřen valtický architekt Poppelack a spolu s ním na hladký průběh prací dohlížel liechtensteinský inženýr Laurenz Vogl. Velká část stavebních prací byla hotova již v roce 1810, případně během roku 1811, přesto však dokončovací práce a samotná kolaudace stavby proběhla až v polovině roku 1812.

Podle zmíněného přehledu stavebních nákladů volup-tuárních staveb na knížecích panstvích vyšly uskuteč-něné práce za rok 1810 na 94331 zl. 12 kr. Zde by měly být započítány i květnové mzdy Karlu Bauerovi, Antonu Stratilovi a Michaelu Erdtlovi za výrobu kamenných zá-važí. Do konce měsíce ledna 1811 pak bylo vyplaceno dal-

Obr. 13: Příčný řez zámku Pohansko, bez datace a signatury – zřejmě Joseph Poppelack (MZA, fond F 115, inv. č. 1187).

ších 7955 zl. 31 kr. Z této celkové sumy (102 286 zl. 43 kr.) bylo za bližší neurčené vykonané práce vyplaceno mimo jiné 1 569 zl. vídeňskému sochaři Franzi Voglovi, 1 849 zl. Johannu a 500 zl. Pavlu Fisslovi, stolařům z Valtic, 2 030 zl. za materiál adamovským hutím nájemci Czernemu a za práci s železem 19 zl. 30 kr. Spifikowiczovi z Valtic a 11 zl. 48 kr. Stöhrovi z Břeclavi.³⁵⁾

Stavba postupovala ke spokojenosti vedoucího stavby i knížecí kanceláře za pomoci robotníků z okolí rychle a efektivně. Zde je třeba upozornit, že ne všechny vykonané práce ale byly uskutečňovány v rámci robotních povinností, například potažní práce byly knížecí pokladnou propláceny.³⁶⁾ Polírem na stavbě byl Georg Fritsch, z řemeslných mistrů nechyběl valtický tesařský mistr Kern,³⁷⁾ dále vedle sochaře Vogela Poppelack oslovil i vídeňského kameníka (Franze) Jägera, který měl na stavbu dodat složitější kamenické části, a břeclavského hrnčířského mistra Paulicka (či Pauliczka), který měl podle návrhů stavebního ředitelství a stavebního ředitele Josepha Hardtmutha dodat do interiéru zámku kamna.

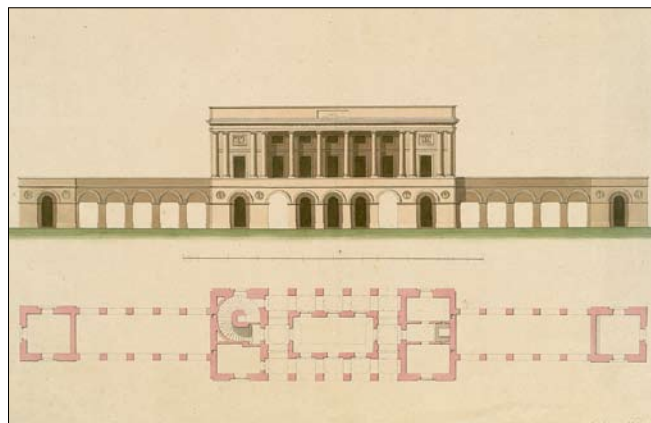
V červnu 1811 staveniště dokonce navštívil sám kníže Jan I. Josef v doprovodu architektů Hardtmutha a Poppelacka, valtického zahradníka Ulricha Herreicha a hlavního knížecího zahradníka Philippa Prohasky. Podobně jako i v jiných areálech byla i zde úloha jednotlivých knížecích zaměstnanců jasná. Joseph Hardtmuth vypracoval hlavní plánovou dokumentaci, neboť ne všechny potřebné stavební plány byly dílem tohoto stavebního ředitele (viz výše), po jejímž schválení byl Joseph Poppelack pověřen realizací. Podobné schéma pak platilo i v případě parkových úprav: Bernhard Petri a následně i Philipp

Prohaska byli autory parkové koncepce, jejímž provedením byli pověřeni jednotliví zahradníci, v tomto případě jmenovaný Herreich.

Philipp Prohaska během provedené kontroly rozhodl o potřebných úpravách terénu, čímž měl být pověřen inženýr Laurenz Vogel. Dané úpravy se měly zřejmě týkat primárně kanálů a nově zřízeného rybníka. Ten byl hlouben během roku 1811 a náklady za něj vyšly na 8 zl. 30 kr. za jeden sáh krychlový vytěžené zeminy, celkem tedy na 21 000 zl. Pořizovací náklady nesměly být, i přes snahy samotného inženýra Vogela, který v jednom z červencových dopisů kalkuloval se sumou 21 857 zl. 37 kr., na příkaz samotného knížete překročeny. I toho nakonec Vogel docílil a knížecí pokladně ušetřil oněch 857 zl. 37

kr., a to díky dosažení levnější ceny.³⁸⁾

Ze zmíněné Poppelackovy zprávy ze dne 8. července 1811 je patrné, že v letních měsících byla hlavní pozornost věnována centrální části budovy. Došlo k osazení všech kamenických a sochařských prvků na severní a jižní fasáde, byla omítnuta třetí strana sálu, sloupoví pod klenbami, práce probíhaly i na hlavním schodišti či se upravoval byt lovců. V podzimních měsících proběhly následně malířské práce, jak nás spravuje žádost vídeňské knížecí kanceláře ze dne 28. listopadu správě břeclavského panství, které měly vyjít na 1 500 zl. vídeňské měny.³⁹⁾

Obr. 14: Půdorys a čelní pohled zámku Pohansko, Joseph Ringer 1813 (Privatstiftung Esterházy, o. c. v pozn. 40, Inv. Nr. BP0680).

Mezi poslední významnější objevy nepochybně patří nalezení kolorovaného stavebního plánu loveckého zámku Pohansko ve sbírkách soukromého rodinného archivu knížete Esterházy. Tento plán, zachycující půdorysní řeše-

35) MZA, fond F 43, Velkostatek (dále jen Vs) Břeclav, kart. 125, fol. 1r–98v, stavba loveckého zámku Pohansko 1810–1829.

36) D. Lyčka, Voluptuární stavby valtického panství v letech 1817–1820. FF MU Brno. Brno 2016, s. 28–29.

37) M. Konečný ed., o. c. v pozn. 5, s. 143–154.

38) MZA, o. c. v pozn. 31.

39) Tamtéž; SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. F1-11/130, nefol. Srov. SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. F1-11/95, F1-11/102, stavební voluptuár – „Pohanska“ Schloss.

ní přízemí a severní pohledovou stranu stavby, datován rokem 1813 a signován stavebním mistrem Josephem Ringerem ml., je až velice podobný dochované plánové dokumentaci, uložené v Moravském zemském archivu v Brně, jak již bylo uvedeno výše. Je velice pravděpodobné, že Ringer nejenže mohl a zřejmě i byl seznámen s plánovou dokumentací, ale zřejmě znal i celou stavbu z autopsie, neboť v roce 1813 byla stavba loveckého zámku zdárně ukončena. Tato skutečnost potvrzuje velmi blízké kontakty a příbuzenské vztahy mezi knížecími rodinami a navíc vytváří paralelu mezi knížaty z Liechtensteina a taktéž příbuzensky spřízněnými knížaty Esterházy – Janova a Aloisova sestra Marie Hermenegilde byla manželkou Mikuláše II. knížete Esterházy.⁴⁰⁾

Se stavbou loveckého zámku Pohansko byl jen pár kilometrů jižněji souběžně budován drobný (neo)klasistní zámek **LÁNY** (*Salett auf den Lahnen*, 1810–1813), na břeclavsko-rabensburském pomezí. Tato stavba o obdélníkovém základu s valbovou střechou v sobě ukrývala původně pouze velký sál, spojený s bytem lovišho a kolnou pro krmení zvěře. Fasádu zdobily zredukované (neo)klasistní prvky v podobě pilastrů a lizén, jež členily okenní osy, přičemž nechyběl centrální rizalit zakončený frontonem, ale naopak chyběla případná reliéfní výzdoba.⁴¹⁾ „Ein anderes Saalgebäude wurde in dem sogenannten Lahnen, einer Waldwiese in Lundenburger-Waldbezirke, erbaut, verbunden mit einer Jägerwohnung und einem Wildschoppen.“⁴²⁾ I v tomto případě byl plánovou dokumentací pověřen Hardtmuth a na průběh stavebních prací dohlížel Popelack. Dále je možné usuzovat, že velká část řemeslných mistrů (Gratzl, Kern) se podíleli i na stavebních pracích. Z účetního materiálu se podařilo dohledat jen sumu za rok 1810 v hodnotě 4678 zl. 51 kr. a 60 zl. 52 kr. k roku 1813. Podrobnější dokumentace nadále chybí.⁴³⁾

Obr. 15: Zámek Láňy; a – odoba Hardtmuthova zámku kolem roku 1890 (převzato z: Original-Aufnahmen von forstwirtschaftlichen Objecten auf den Besitzungen Sr. Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann von und zu Liechtenstein, nedatováno); b, c – stav 2013.

KOLONÁDA REISTNA U VALTIC

„Eine, wo nicht reichere, doch noch erhabnere Architektur biethet sich uns in dem Colonnade-Gebäude, oder dem sogenannten Monumente auf der Reisten dar. Es steht auf einer bedeutenden freyen Anhöhe dieses Nahmens ganz nahe bey Feldsberg, auf der man ringsherum ein 10 und mehrere Meilen weit ausgedehntes Panorama von 3 Provinzen der Monarchie genießt. Die architektonischen Verhältnisse desselben fesseln die Bewunderung jedes Kenners, und bald entdeckt man in demselben ein prachtvollcs Monument, das der Erbauer dem Andenken der vor ihm hingschiedenen Ältern und Brüder gewidmet hat. Vier und zwanzig korinthische Säulen sind in einem länglichen Vierecke von 24 ½ Klafter Länge und 1 ½ Klafter Breite in 2 Reihen aufgestellt; an beyden Enden sind Pavillons mit Stiegen, um auf die obere Gallerie oder Terrasse zu kommen. In der Mitte befindet sich ein 14 Fuß breiter Bogen mit 2 Seitenflügeln. Die 30 Fuß hohen Säulen stehen zu beyden Seiten des Bogens aus einem niedern Sockel, und tragen bloß das Gebälk mit einer Balustrade. Mit den Endpavillons und den beyden Bogenflügeln in der Mitte hat es daher vier volle Körper und drey freye Öffnungen. Auf der Nordseite gegen Eisgrub sind in der unteren Abtheilung dieser vollen Körper des Gebäudes 4 Mischen mit kolossalen Statuen von 8 Fuß Höhe, den Vater (* Fürst Franz), die

40) Privatstiftung Esterházy, Burg Forchtenstein, Plansammlung, Inv. Nr. BP0680, Zámek Pohansko u Břeclavi, J. Ringer 1813. Za možnost studia v rodinném archivu knížat Esterházy autor děkuje panu Dr. Gottfriedu Holzschuhovi.

41) D. Lyčka, Karel Weinbrenner a zámek Láňy u Břeclavi, Jižní Morava 52, sv. 55, 2017, s. 427–429. Nicméně současná podoba zámku Láňy je až výsledkem stavebních úprav po roce 1911 a 1918! Týž, Byl zámek Láňy dokončen až kolem roku 1918?, Malovaný kraj 54, č. 1, 2018, s. 21.

42) J. Hladerer, o. c. v pozn. 8., Nr. 23, 20. 3., 179–184.

43) MZA, fond F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, kart. 63, fol. 188r–189v, zámek Láňy 1813. Podepsán zednický mistr Gratzl a tesařský mistr Kern.

zwey verblichen Brüder und den regierenden Fürsten selbst vorstellend (** Die Fürsten Philipp und Ludwig. Die Inschrift lautet: Der Sohn dem Vater, der Bruder den Brüdern. – Den Manen der Unvergesslichen der einzige überlebende Sohn). Auf der Rückseite sind in eben solchen Nischen 4 gezielte hohe Vasen. In der obern Abtheilung sind um jeden dieser 4 Gebäudekörper 4 viereckige Basreliefs, also 16 an der Zahl, mit anspielenden Allegorien auf den Character, auf die Künste und die vorherrschenden Neigungen der durch die unterhalb stehende Figur jedes Mahlbezeichneten Person. Den Bogen zieren Rosetten nebst Cassettonen an der Wölbung und von Außen auf jeder Fronte rechts und links eine Fama. Das ganze Gebäude ist von Stein in großen Waffen in 6 Jahren erbaut und wurde 1817 vollendet.⁴⁴⁾

Obr. 16: Kolonáda Reistna u Valtic, Franz Ferdinand Runk 1817 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. GR 584).

Společně se stavbou Rendez-vous, Pohanskem a zámečkem Lány se nad Valticemi započalo se stavbou rodového památníku i rozhledny v podobě Kolonády na Reistně (Reisten Collonade, 1810–1817/1823) napodobující údajně vídeňský Gloriet, i když tato interpretace se v posledních letech stává stále více nepřijatelnou.⁴⁵⁾ Jde tak o čtvrtou stavbu, která se začala budovat v roce 1810, tedy přibližně rok po uzavření míru v Schönbrunnu. Vypracováním plánové dokumentace byl pověřen stavební ředitel Hardtmuth, nicméně jsou známy i dva kolorované stavební plány od Franze Lamela.

Lamelovy plány zachycují jednak půdorysní řešení stavby a pohled z jižní strany, jednak příčné řezy stavbou (Quer Profile der neu erbauten Reisten Collonade nach den Linien AB. CD. und EF). Hardtmuthův plán, tužkou signován a datován rokem 1810, zachycuje též půdorysní řešení s celkovým pohledem, ale ze severní strany, kdy čtyři sochy v životní velikosti se čtyřmi reliéfy nad nimi mají spíše ilustrativní charakter. S odvodňovacími kanály a pracemi kolem stavby může souviset další kolorovaný plán, zřejmě od architekta Poppelacka kolem roku 1816, vyobrazující

cí příčný průřez centrální částí (viz dále). S pracemi na římse a balustrádě bude souviset i další, spíše technický náčrtek s kvótami, který se dochoval, ale který je opět bez datace a signatury. Pátý, taktéž nesignovaný a nedatovaný návrh, je znovu příčným průřezem. V liechtensteinských knížecích sbírkách ve Vídni je následně uložena pohledová skica Kolonády z jižní strany.⁴⁶⁾

Budova Kolonády je dlouhá 47,15 m, ale jen 5,20 m široká a 15 m vysoká. Samotný střed stavby tvoří znovu motiv vítězného oblouku, po jehož pravé a levé straně se nachází sloupová řada uzavřená dvěma pavilóny – bočními křídly se zabudovaným schodištěm na terasu. Tu pak nese celkem 24 sloupů s hlavicemi v korintském sloupovém řádu; jeden sloup o poloměru 48 cm je vysoký 9,51 m.

Tedy i v tomto případě Hardtmuth navrhl stejný sloupový řád jako v případě Rendez-vous, kde se také nachází 8 sloupů s korintskými hlavicemi. Vedle památníku má pak stavba i funkci rozhledny, neboť je zní možné vidět Malé Karpaty, na sever pak Valtice s vinohrady a Lednici s překrásným minaretem, na západě Mikulov se zámek, Pálavu a Nesyt.⁴⁷⁾

Kolonáda Reistna je rodovým památníkem na počest Janova otce knížete Františka Josefa I. a oba zemřelé bratry – Aloise I. Josefa knížete z Liechtensteina a Filipa Josefa. Na tuto skutečnost explicitně upozorňuje i německý nápis (nikoliv latinský jako v případě Dianina chrámu). Na severní straně je tak

možné číst: DER SOHN DEM VATER, DER BRUDER DEN BRÜDERN (Syn otci, bratr bratrům). Ve čtyřech nikách se nacházejí sochy knížat z Liechtensteina v životní velikosti a nad nimi stejný počet reliéfů, majících symbolizovat jednotlivé členy knížecího domu. Na jižní straně se nachází nápis DEN MANEN DER UNVERGESSLICHEN DER EINZIGE ÜBERLEBENDE SOHN (Nezapomenutelným předkům jediný přeživší syn), kdy opět nechybí čtyři niky se stejným počtem reliéfní výzdoby nad nimi. Ve výklenkách jsou pak umístěny čtyři kamenné římské vázy z celkového počtu šesti kusů (zbylé dvě vázy se nacházejí po stranách objektu, vždy po jedné z každé strany). Cvikl kolem oblouku vyplňuje z každé strany postava personifikované bohyně Niké. Jelikož jde o memoriální stavbu, je možné usuzovat, že spíše než římské vázy může jít o římské urny, umocňující tak symbolické vyznění celé stavby. Sochařská

44) J. H[aderer], o. c. v pozn. 8. Jde o Janovi bratry Filipa a Aloise (Louise – Ludwiga)

45) M. Konečný ed., o. c. v pozn. 5, s. 173–181; P. Zatloukal – P. Krejčířík – O. Zatloukal, o. c. v pozn. 4, s. 67–69.

46) V. Voldán, o. c. v pozn. 1, s. 160. MZA, fond F 115 Liechtenštejnský stavební úřad Lednice, inv. č. 7957, Kolonáda Reistna, půdorys a pohled, kolor., Hardtmuth 1810; inv. č. 7958, Kolonáda Reistna, půdorys a řezy, kolor., bez datace a signatury; inv. č. 7959–7960, Kolonáda Reistna, půdorys a pohled a profil A až F, kolor., Lemel, tužkou datováno rokem Lamel 1809 (?); inv. č. 8628–8629, Kolonáda Reistna, boční pohled na sloupový a podélný pohled, kolor., v inventáři fondu datováno do roku 1790 (?); SL-HA, Inv. Nr. PK 397, Kolonáda Reistna, Hardtmuth kolem roku 1812.

47) M. Konečný ed., o. c. v pozn. 5, s. 173–181.

výzdoba, stejně jako 14 reliéfů (nikoli 16) pochází z dílny výše zmíněného vídeňského sochaře Josepha Kliebera.⁴⁸⁾

Čtyři antické postavy na čelní (severní) straně ve čtyřech nikách nepochybně odpovídají členům rodu, ačkoliv jde spíše o symbolické postavy, než o sochy konkrétních knížat. Lze předpokládat, že:

- Postava symbolizující otce stavebníka Františka Josefa I. zaujímá místo nejčestnější. Tomu odpovídá figura po pravé straně středního oblouku, oblečená jako římský senátor v dlouhé tóze, která vůbec příslušela starším váženým mužům a čímž se otec i oblečením odlišuje od synů – potomků. Vsažený reliéf nad jeho hlavou symbolizuje sochařství a malířství, tedy obecně *Umění*, což patrně připomíná knížete jako mecenáše umění a rozšiřovatele rodových uměleckých sbírek
- Po levé straně oblouku je pak nejspíše postava symbolizující nejstaršího zemřelého bratra Aloise I. Josefa, což zřejmě také naznačuje rašící uříznutý výhonek stromu u jeho nohou. Kníže, v ruce držící svitek, je zde zvěčněn v antické tunice s pláštěm nazývaným *Saga*. Nad ním se nachází reliéf symbolizující svobodné umění, a to *Astronomii*. Druhou možností je, že jde o vyobrazení glóbu planety Země a místo *Astronomie* jde o *Geografii*. Alegorická písíci postava s knihami a globusem navíc překvapivě připomíná jeden z jeho publikovaných portrétů.⁴⁹⁾
- První niku zřejmě vyplňuje socha Filipa Josefa z Liechtensteina – vojáka a především filozofa, který se nikdy nestal hlavou rodu. Ten je zde oblečen v antické tunice zakrývající plášť nazývaný *Paludamentum* a u jeho pravé nohy se nachází část (nedokončeného ?) sloupu. Nad ním se nachází reliéf vyobrazující bohyni moudrosti a vítězné války Minervu (Pallas Athéna) ve zbroji třímající v ruce kopí a štít s hlavou Gorgony medúzy. Pravděpodobně jde o personifikaci *Moudrosti*, neboť jen moudrý člověk mohl uhodnout otázku sfingy, ležící na podstavci vedle bohyně. Jde-li opravdu o Filipa Josefa, vyvstává otázka, zda spí-

Obr. 17: Pohled na Kolonádu Reistnu ze severní a jižní strany, stav 2018.

še motiv bohyně války a moudrosti by se k tomuto synovi knížete Františka lépe nevztahoval reliéf samotné *Filozofie* nacházející se na jiném místě. Tedy vystává tím otázka, zda stavba po Hardtmuthově odchodu byla realizována v takové podobě, jak ji architekt sám navrhl.

- V poslední nuce se pak nachází socha polní maršál, hlava primogenitury rodu a hlavně samotný zadavatel stavby – Jana I. Josefa kníže z Liechtensteina v podobě římského vojáka s přilbou ležící mu u nohou. I nad touto sochou se nachází reliéf, jenž měl zřejmě více osvětlit osud jednotlivého člena rodu. Jde zřejmě o příběh římského vojáka a legendárního reka Gaia Mucia Scaevoly, který neváhal vložit svou ruku do ohně (motiv pochodně na reliéfu), aniž by dal najevo bolest, tedy za svou vlast byl ochoten položit i život.⁵⁰⁾ Nasnadě je i druhá hypotéza, a to návrat Odyssea domů po 20 letech ke své věrné ženě Pénélopé.

Sochy v nikách tedy stojí pravděpodobně v tomto pořadí (zleva doprava): Filip Josef z Liechtensteina (mladší bra-

48) E. Kordiovský, o. c. v pozn. 12, s. 52–56.

49) SL-HA, Inv. Nr. GE 1757, Portrét pozdějšího knížete Aloise I. Josefa z Liechtensteina, olej na plátně, Friedrich Oelenhainz po roce 1776.

50) V. Zamarovský, *Dějiny psané Římem*. Praha 1967, s. 126–127.

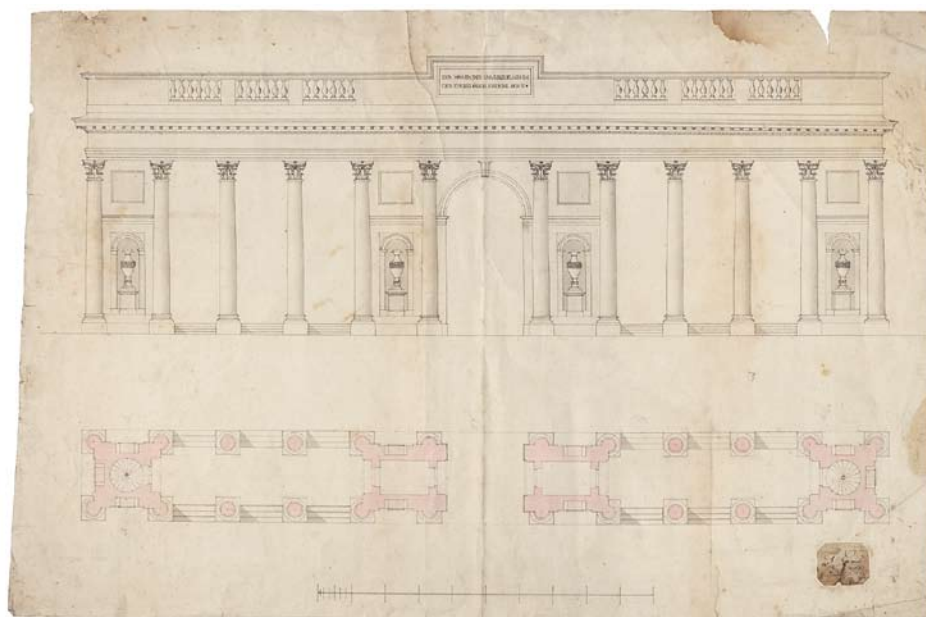
tr stavitele), Alois I. Josef z Liechtensteina (starší bratr stavitel a předešlý vládnoucí kníže), František Josef I. z Liechtensteina (otec stavitele) a Jan I. Josef z Liechtensteina (stavitel). U Kolonády Reistny nicméně existuje a nepochybně i existovat bude větší pluralita názorů, neboť další možný výklad je, že jsou sochy porádí podle data úmrtí jednotlivých knížat, tedy: František Josef I. († 1781), Filip Josef († 1802), Alois I. Josef († 1805) a Jan I. Josef († 1836).⁵¹⁾ Tato druhá hypotéza vychází taktéž z předpokladu, že se k jednotlivým sochám vztahují i další reliéfy, tedy nikoli pouze ten jediný nad nikou. Například právě u samotného knížete Jana I. Josefa by to tak byl vedle válečnictví i statečnost-lov a geometrie-architektura (viz níže).⁵²⁾

Výklad zbylých deseti reliéfů by mohl být následující:

- (jižní strana): *Statečnost* a *Lov*/nahá sedící žena s kyjem, mečem a lvem u nohou/ – *Gramatika-Vzdělanost*/žena vyučující dvě děti/ – *Obezřetnost* jako *egyptský motiv Kleopatry*/žena vzhlížející se v zrcadle s rukou ovinutou hadem/ – *Spravedlnost*/samotná bohyně Minerva držící v ruce olivový strom a sedící u pilíře, na kterém jsou vyobrazeny, spíše než Grácie, bohyně účastníci se Paridova soudu/.
- (západní strana): *Zahradnictví* či všeobecněji *Zemědělství*, čili *vita activa*/sedící muž s atributy úrody jako mísa s ovocem, konev či hrábě.
- (východní strana): *Smrt*, čili *vita cantenplativa*/samotný bůh Thanatos, často vyobrazen jako mladý muž s černými křídly a s obrácenou zhasínající pochodní/.
- (průhledy): *Štěstí-Hojnost* či *Osud*/sedící žena s křídly držící v ruce přeplněný roh hojnosti a vedle ní stojí dítě s měšcem/ – *Filozofie*/sedící a čtoucí si muž s bystou muže v pozadí/ – *Geometrie-Architektura*/sedící žena u rýsovacího stolu, držící odpichovátko,

Obr. 18: Půdorysní a pohledové řešení Kolonády Reistny, Joseph Hardtmuth 1810 (MZA, fond F 115, inv. č. 7957).

Obr. 19: Půdorysní a pohledové řešení Kolonády Reistny, Franz Lamel bez datace, tužkou zřejmě dodatečně datováno rokem 1809. (MZA, fond F 115, inv. č. 7959).

ko, obklopená knihami, svitky a hlavicí sloupu/ – *Hudba*/může jít o samotnou Múzu Erató nebo opět o bohyni a zároveň patronku věd a umění Minervu, poněvadž sedící ženská postava u podstavce s bystou, drží v ruce svitek a je obklopena rozličnými hudebními nástroji.⁵³⁾

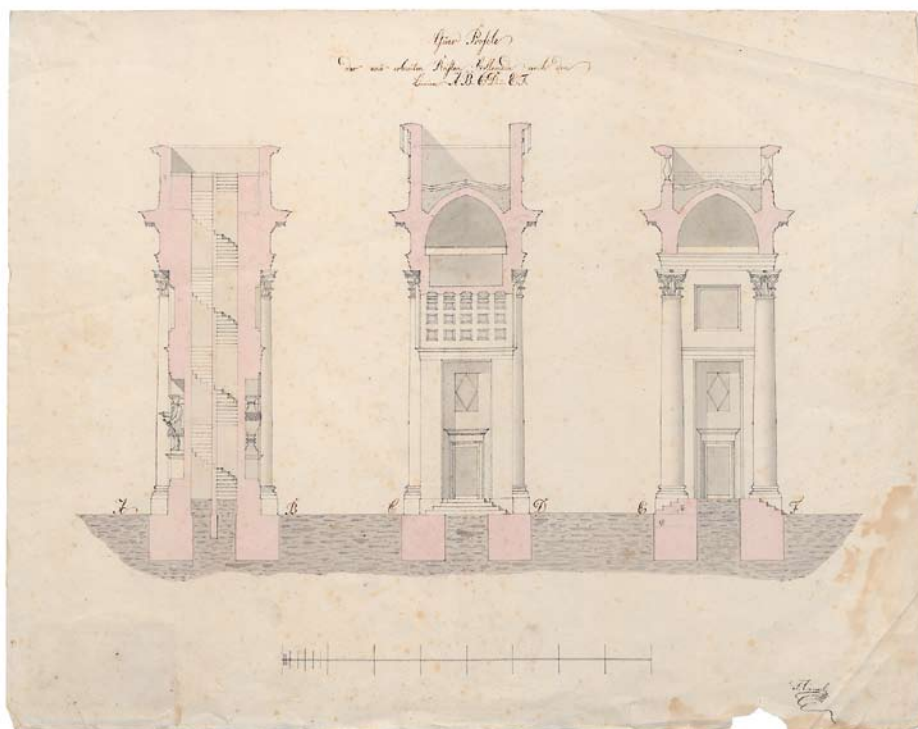
První stavební fázi v letech 1811–1812 předcházely přípravy ve smyslu navážení stavebního materiálu, ale i jednání se sochařem Klieberem o případné ceně za vytvoření požadovaných reliéfů a soch z karchenthalského (garchönthalského/úvalského?) a lorettského pískovce a soch z margarethského pískovce (podrobněji tabulka

51) D. Lyčka, Syn otcí, bratr bratrům, Malovaný kraj 55, č. 1, 2019, s. 16–17.

52) I. Cerman, Kolonáda na Reistně v lednickém parku, Dějiny a současnost 38, č. 1, 2016, s. 28–29.

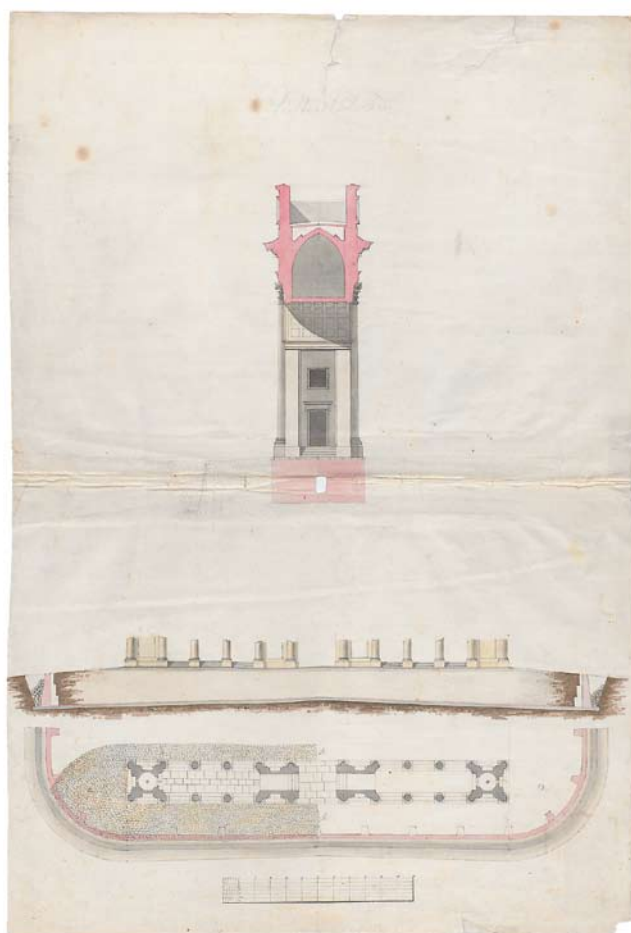
53) E. Kordiovský, o. c. v pozn. 12, s. 52–56.

Obr. 20: Příčné řezy Kolonádou Reistnou, Franz Lamel bez datace (MZA, fond F 115, inv. č. 7960).

níže). Vedením stavebních prací byl znovu pověřen osvědčený architekt Poppelack. Je otázkou, do jaké míry odchod architekta Josepha Hardtmutha z knížecích služeb v tomto případě mohl (ne)způsobit určité stavební komplikace, neboť vyjma předběžného stavebního účtu pro rok 1813 a vyplacení sumy kamenickému mistru v roce 1814 se účetní položky vztahují až k roku 1816. V té době byl už Hardtmuth vystřídán ve funkci knížecího stavebního ředitele Josephem (Georgem) Kornhäuselem, který ale na vedení stavby neměl žádný větší vliv. Hlavní část prací pak byla hotova do roku 1817,⁵⁴⁾ přesto, podle informací z mladší dobové literatury, trvalo dalších 6 let, než byla z Klieberovy vídeňské dílny dodána i veškerá sochařská díla.⁵⁵⁾

Obr. 21: Půdorys a řez Kolonádou Reistna, bez datace a signatury – zřejmě Joseph Poppelack (MZA, fond F 115, inv. č. 7958).

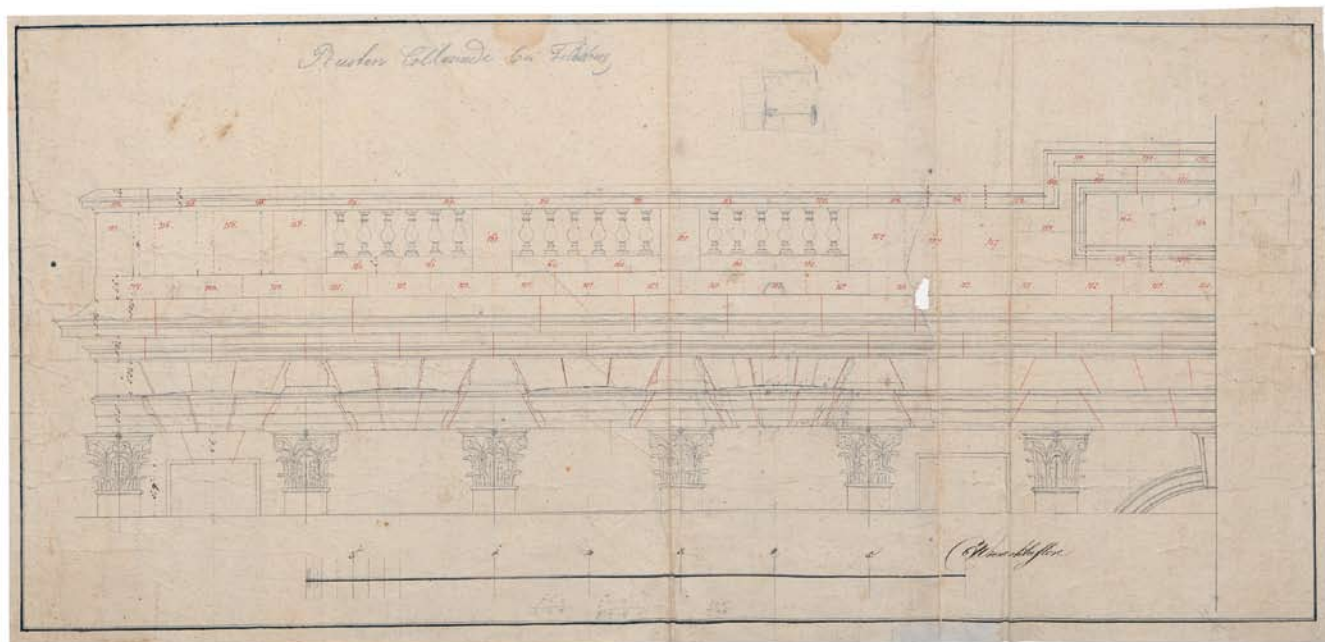

Obr. 22: Příčný řez sloupovým Kolonádou Reistnou, bez datace a signatury – zřejmě Joseph Poppelack (MZA, fond F 115, inv. č. 8628).

54) V. Voldán, o. c. v pozn. 1, s. 160; MZA, fond F 94, Vs Valtice, kart. 139, fol. 548r–575v, stavba Kolonády na vrcholu Reistna u Valtic 1816–1818. Srov. SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. F1-11/130, F1-

11/140, F1-11/146, F1-11/151-153 a fasc. F1-8/163, stavební volup-tuář – Reisten Collonade.

55) J. V. Häufner – J. Feil, o. c. v pozn. 11, s. 36–37.

Obr. 23: Technický náčrt balustrády na Kolonádě Reistně, bez datace a signatury (MZA, fond F 115, inv. č. 8629).

K roku 1810 vynaložila knížecí kancelář 57 926 zl. 53 kr. za provedené, blíže nespecifikované práce.⁵⁶⁾ V aktivním stavebním roce, stejně jako v případě Dianina chrámu, se počítalo s upotřebením 85 000 ks zdících cihel, 1 200 měříc vápna, 300 ks dřeva na lešení různé velikosti, 30 kop borovicového dřeva a 22 000 kubických stop šterku.⁵⁷⁾

V roce 1812 vyšly celoroční kamenické práce na 21 625 zl. 30 kr. vídeňské měny. Kameníci pracovali na nárožích objektu, nicméně hlavní pozornost byla věnována „centrální části mezi sloupů“ včetně oblouku, taktéž soklu balustrády nad touto centrální částí a parapetu u schodiště. V tomto roce se na stavbě Reistny podílelo i 80–100 vojáků. K roku 1813 se podařilo objevit předběžný rozpočet zamýšlených prací, vypracovaný ve Valticích 17. března. Celkem se mělo ideálně prostavět 26 494 zl. 5 kr., a to podrobněji za:

kamenické práce	– 8 718 zl. 41 kr.
dopravu materiálu	– 1 269 zl.
zednické a pomocné práce	– 5 295 zl.
materiál	– 2 686 zl. 40 kr.
tesařské práce	– 130 zl. 51 kr.
materiál	– 476 zl. 20 kr.
měditepecké práce	– 3 996 zl. 45 kr.
sochařské a zlatnické práce	– 3 700 zl.
stolařské práce	– 80 zl.
zámečnické práce	– 130 zl.
sklenářské práce	– 10 zl. 48 kr.

Pro rok 1814 je prozatím známo pouze vyúčtování architektem Poppelackem ve Valticích dne 20. října, a to za vykonanou práci ždánického kamenického mistra Jakoba Rozmahela pro léta 1811–1814 v hodnotě 2 169 zl. 45 ¼ kr.⁵⁸⁾

56) SLHA, kart. H 168, nefol., panství in genere 1805–1811.

57) Tamtéž, HK, Alte Registratur, fasc. F1–11/95, nefol.

58) MZA, fond F 115 Lichtenštejnský stavební úřad Lednice, kart. 147, fol. 301r, v, 19r–40r, účetní materiál nákladů staveb Valtice 1810–1821.

Další účetní záznamy se vztahují až k roku 1816. Od 21. května do 4. července 1816 řešil na Kolonádě Reistně kamenický mistr Michael Eck odvodňovací kanály u osazované balustrády a kamenné dlažby. Dané práce byly vyúčtovány na 1 621 zl. 57 kr., nicméně došlo ze strany knížecí kanceláře k navýšení částky na 1 640 zl. 39 kr. Za druhou etapu realizovanou ve dnech od 5. července do 24. srpna byl Eck vyplacen sumou 1 949 zl. 28 ½ kr. a následně za třetí etapu, probíhající od 27. srpna do 3. října, částkou 2 098 zl. 15 kr. Dodání potřebného stavebního materiálu (kamenných desek aj.) vyšlo knížecí pokladnu na dalších 85 zl. 54 kr. Eckem prováděné práce měly nepochybně velký význam pro celou stavbu, což dokládá i uskutečněná revize ze strany architekta Poppelacka a super revize ze strany stavebního ředitele Kornhäusela.

Díky dobře postupujícím pracím a zapříčiněním zednického políra Simona Lamela byla nádeníkům od 1. července navýšena denní taxa o 30 kr., tj. ze 2 zl. 45 kr. na 3 zl. 15 kr. K měsíci listopadu je veden účet za měditepecké práce vykonané mistrem Johannem Sartorem v hodnotě 9 712 zl. 45 kr. Poslední účetní listopadová položka v hodnotě 241 zl. 46 kr. se týká osazení sloupů, které byly do Valtic transportovány na speciálních dřevěných rostech z Břeclavi pod vedením tesařského políra Ferdinanda Wunsche. Roční (1816) předpokládaný rozpočet za výplaty byl stanoven na 28 000 zl.

Co se týče stavebního materiálu, kámen byl dovážěn z lomu v Úvalech, z Osvětinam a z archlebovského lomu. Na potažní práce, podobně jako u Rendez-vous nebo i u jiných staveb, se používaly poddanské, ale i pronajaté fúry, jako např. Čapků z Břeclavi. S následnou krajinářskou úpravou kolem nově vznikající stavby souvisely i některé změny okolních pozemků s poddanými.⁵⁹⁾

59) Viz pozn. 45 a 46.

ROZPOČET ZA RELIÉFY:⁶⁰⁾

ks	Klieberem navržené rozpočty	5/1810	Pro rok 1/1811	7/1811
Rendez-vous		Zlatých		
4	obdélníkové reliéfy s loveckou tematikou	2200	2400	4000
4	Famas	1000	1400	1400
4	kruhové reliéfy s myto- logickou tematikou	1200	1500	1500
Kolonáda Reistna		Zlatých		
4	velké sochy (knížat)	1600	1780	3200
14	obdélníkové reliéfy s mytologickou tematikou	3500	4620	8400
4	Famas	1000	1360	1360
Lovecký zámek Pohansko		Zlatých		
16	kruhové reliéfy s bohyní Dianou	1280	1600	1600
6	obdélníkové reliéfy s Amory/Putti	600	720	720
Celkem		12380	15380	22180

Jak vyplývá z přiložené tabulky, během stavebních prací rostly i pořizovací náklady za Klieberovy sochařské práce. Jestliže v květnu 1810 měl dovezený a upotřebený kámen a sochařova práce stát knížecí pokladnu celkem přes 12000 zlatých, v lednu a v červenci roku 1811 se náklady navýšily. Důvodem byla nepochybně i hospodářská krize a následný bankrot v Habsburské monarchii. Nicméně nešlo o poslední změnu v rozpočtu, neboť další a přesně neidentifikovatelná změna nastala v říjnu 1811. Přestože se vynaložená suma zdála knížeti příliš vysoká, sám Hardtmuth argumentoval, že vedle Kliebera by danou práci v odpovídající kvalitě byli schopni odvést pouze sochaři Martin Fischer a Franz Anton Zauner.

V tabulce nicméně chybí cena za vytvoření čtyř alegorických soch denní doby na Rendez-vous nebo cena za šest kamenných římských váz/uren na Reistně. Zde se nabízí několik možných interpretací: sochy byly převezeny z jiné budovy, případně byly vytvořeny společně s vázami Klieberem až dodatečně, nebo je vytvořil jiný sochař – např. Vídeňan Franz Vogel. Ani počet kusů reliéfů s vyobrazením Putti na loveckém zámku Pohansko neodpovídá dnešnímu stavu. Důvodem je dlouhodobě přehlížená skutečnost, že sám Hardtmuth navrhl a podle jeho plánů byla následně realizována centrální ložnice nikoliv s pěti reliéfy nad okenními osami, ale s dalšími čtvercovými okny. Ty byly v pozdějších letech nahrazeny právě reliéfní výzdobou, přičemž z původních šesti Klieberem vytvořených kamenných plastik zůstaly dodnes na svém místě

Obr. 24: Kolonáda Reistna, Joseph Hardtmuth cca 1812 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. PK 397)

čtyři. Dvě tedy změnilly své původní místo a zbývající tři musely být následně dodány.⁶¹⁾

ZÁVĚR

Uzavření Schönbrunnského míru a s ním spojené ukončení další protinapoleonské koalice, ale hlavně odchod polního maršála Jana I. Josefa knížete z Liechtensteina z aktivní vojenské služby, zapříčinily aktivnější správu o knížecí panství a s tím spojenou stále rostoucí stavební činnost. Krajinná kompozice mezi tehdy dolnorakouskými Valticemi, moravskou Lednicí a Břeclaví nebyla výjimkou, ba naopak. Je až s podivem, že se kníže v době pomalu rostoucí, ale stále více zřejmé hospodářské krize, která vyvrcholila státním bankrotem Rakouského císařství a zavedením vídeňské měny, pustil do několika stavebních počínů najednou. A to území současného Lednicko-valtického areálu nebylo jediným místem, neboť ani na ostatních panstvích stavební ruch neutichl.

Jak lovecký zámek Pohansko, tak i Rendez-vous spojuje motiv chrámu zasvěceného pohanské bohyni Dianě, kdy se skrze tyto stavby vzdával hold přírodě, lovcům a lovené zvěři. Jejich využití tedy bylo předem dáno – voluptuární lovecké objekty, využívány primárně během podzimních parforsních honů. V případě Rendez-vous je pak tato rovina dále rozvinuta díky provedení samotné stavby do podoby vítězného oblouku, oslavujícího explicitně i implicitně svého stavitele-vojáka knížete Jana I. Josefa. Memoriální význam na svého stavitele a na celý rod, vedle funkce rozhledny do krajiny, plní Kolonáda Reistna, záměrně vybudovaná na nejvyšším místě areálu. V komponované krajině dnešního Lednicko-valtického areálu jde navíc o protipól Hardtmuthova lednického minaretu. Naproti tomu byly Lány drobným loveckým zámečkem s minimalistickou (neo)klasicistní výzdobou.

Autorem studie vybrané stavby mají kromě roku zahájení stavebních prací (1810) taktéž společného stavebníka v podobě knížete Jana I. Josefa z Liechtensteina a stavitele-architekta a ředitele stavební knížecí kanceláře Josepha Hardtmutha, v případě vedení jednotlivých staveb

60) SL-HA, HK, Alte Registratur, fasc. F1-11/95, F1-11/130 a F1-11/153, nefol., stavební volutuař – mj. Rendez-vous, Reistna, Pohansko.

61) Tamtéž.

i architekta Josepha Poppelacka, u sochařských prací pak vídeňského sochařského mistra Josepha Kliebera. Dalším nepochybným společným prvkem je jejich dominantní místo v okolní krajině, kde se již od doby své výstavby staly místem paměti. Nedlouho po svém dokončení se tyto stavby (jako celý areál) staly vyhledávaným místem prvních umělců a turistů, kteří své poznatky neváhali publikovat v dobových periodikách a průvodcích. A dodnes jsou vyhledávaným cílem turistů z celého světa.

*Tato studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci projektu NAKI II **Hardtmuth: od uhlu k tužkařskému impériu (DG18P02OVV003)**, který v letech 2018–2022 realizují Národní technické muzeum, Národní zemědělské muzeum a Národní památkový ústav.*

MGR. ET MGR. DANIEL LYČKA – STUDENT DOKTORSKÉHO STUDIA NA HISTORICKÉM ÚSTAVU FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY V BRNĚ

DIE KOLONNADE REISTNA, DAS RENDEZVOUS UND DIE JAGDSCHLÖSSER POHANSKO UND LÁNY:

DIE ENTSTEHUNG UND BEDEUTUNG DER BAUTEN VON JOSEPH HARDTMUTH IN DER EISGRUB-FELDSBERGER ANLAGE

Die in die Welterbeliste der UNESCO im Jahre 1996 eingetragene komponierte Landschaft der heutigen Eisgrub-Feldsberger Anlage zwischen der ursprünglich niederösterreichischen Stadt Feldsberg (heute Valtice) und Lednice in Mähren (Eisgrub, beide Bez. Břeclav [Lundenburg]) ist stets Gegenstand des Interesses sowohl der fachlichen als auch der laizistischen Öffentlichkeit. Und trotz der Tatsache, dass von diesem südmährischen Landschaftsteil eine Menge von Behandlungen und Monographien verfasst wurde, immer erscheinen neue Fragen, die man zu beantworten sucht.

Der vorliegende Beitrag befasst sich mit vier Voluptuarbauten in diesem Raum: den Jagdschlösschen Pohansko und Lány bei Břeclav, dem Diana-Tempel oder Rendezvous in Boří les (Theimwald) und der Kolonnade Reistna bei Valtice. Alle haben außer dem Baubeginn im Jahre 1810 den gemeinsamen Bauherrn in der Person von Johann I. Joseph Fürsten v. Liechtenstein, sowie den Baumeister – Architekt und Direktor der fürstlichen Baukanzlei Joseph Hardtmuth, als auch den Bauleiter Architekt Joseph Poppelack und im Fall der Bildwerke den Wiener Bildhauer Joseph Klieber. Ein weiteres ohne Zweifel gemeinsames Element stellt ihre dominante Stelle in der umgebenden Landschaft dar, in der sie seit ihrem Ausbau an zum Gedächtnisort wurden.

Sowohl das Jagdschlösschen Pohansko als auch Rendezvous verbunden in sich das Motiv des der Heidengöttin Diana eingeweihten Tempels, wo es durch diese Bauten der Natur, den Jägern und dem Jagdwild gehuldigt wird. Im Fall von Rendezvous ist diese Ebene dank der Ausführung des Baus in Form eines Triumphbogens weiterentwickelt, der explizite und implizite seinen Bauherrn-Soldaten Fürsten Johann I. Joseph preist. Die beabsichtigt auf der höchstliegenden Stelle der Anlage erbaute Kolonnade Reistna erfüllt außer der Funktion einer Warte über die Landschaft eine tiefere Memorialbedeutung. Beim Jagdschlösschen Lány wurden hingegen die (neo)klassizistischen Zeichen zum Minimum reduziert.

Die Hauptaufgabe des vorliegenden Beitrags besteht darin, aus den fragmentarischen und vagen Rechnungen die Baukosten der ausgewählten, durch etwas mehr als bloß den Namen des Bauherrn und Baumeisters verbundenen Bauten von Hardtmuth in der Feldsberg-Eisgruber Domäne zu skizzieren. Trotzdem ist sein Inhalt zur eventuellen Erklärung der möglichen Bedeutung der Steinreliefs gezielt, was auch ein besseres Begreifen der primären und sekundären Bedeutung einzelner, zu Beginn des „langen“ 19. Jahrhunderts entstandener Bauten möglicher macht.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Rendezvous bei Valtice (Feldsberg), Franz Ferdinand Runk gegen 1822 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. GR 585).

Abb. 2: Dianatempel oder Rendezvous bei Valtice (Bez. Břeclav [Lundenburg]), Nordseite, Zustand 2016 (alle Fotos D. Lyčka).

Abb. 3: Dianatempel oder Rendezvous, Südseite, Zustand 2016.

Abb. 4: Dianatempel – Rendezvous bei Valtice, ohne Datierung (im Inventar des Bestands Jahr 1827 angeführt) oder Signatur (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. PK 825).

Abb. 5: Jagdschlösschen Pohansko bei Břeclav, Franz Ferdinand Runk gegen 1815 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. GR 586).

Abb. 6: Jagdschlösschen Pohansko, Situationsplan von Joseph Hardtmuth, ohne Datierung oder Signatur – Ing. Laurenz Vogel (MZA [Mährisches Landesarchiv], Archivgut F 115, Best.-Nr. 1183).

Abb. 7–8: Relief des Jägers Actaeon, in einen Hirschen umgewandelt, und das Diana-Tor in Sparbach, Niederösterreich, Zustand 2017.

Abb. 9–10: Jagdschlösschen Pohansko, Ansichten von Norden und von Süden, Zustand 2016.

Abb. 11: Jagdschlösschen Pohansko von Joseph Hardtmuth, Grundrisse und Frontansicht, ohne Datierung oder Signatur – Ing. Laurenz Vogel (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 1185).

Abb. 12: Jagdschlösschen Pohansko, Grundrisse, Frontansicht, ohne Datierung oder Signatur (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 1186).

Abb. 13: Jagdschlösschen Pohansko, Querschnitt, ohne Datierung oder Signatur – wohl Joseph Poppelack (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 1187).

Abb. 14: Jagdschlösschen Pohansko, Grundriss und Frontansicht, Joseph Ringer 1813 (Privatstiftung Esterházy, s. Zit. in Anm. 40, Inv.-Nr. BP0680).

Abb. 15: Schlösschen Lány: a – Gestalt des Schlösschens von Hardtmuth, gegen 1890 (übernommen aus: Original-Aufnahmen von forstwirtschaftlichen Objecten auf den Besitzungen Sr. Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann von und zu Liechtenstein, nicht datiert); b – Zustand 2013.

Abb. 16: Kolonnade Reistna bei Valtice, Franz Ferdinand Runk 1817 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. GR 584).

Abb. 17: Kolonnade Reistna, Nord- und Südansicht, Zustand 2018.

Abb. 18: Kolonnade Reistna, Grundriss- und Ansichtslösung, Joseph Hardtmuth 1810 (MZA Archivgut F 115, Best.-Nr. 7957).

Abb. 19: Kolonnade Reistna, Grundriss- und Ansichtslösung, Franz Lamel ohne Datierung, wohl nachträglich 1809 bezeichnet (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 7959).

Abb. 20: Kolonnade Reistna, Querschnitte, Franz Lamel ohne Datierung (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 7960).

Abb. 21: Kolonnade Reistna, Grundriss und Schnitt, ohne Datierung oder Signatur – Joseph Poppelack(?) (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 7958).

Abb. 22: Kolonnade Reistna, Querschnitt über das Säulenwerk, ohne Datierung oder Signatur – wohl Joseph Poppelack (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 8628).

Abb. 23: Kolonnade Reistna, technische Skizze der Balustrade, ohne Datierung oder Signatur (MZA, Archivgut F 115, Best.-Nr. 8629).

Abb. 24: Kolonnade Reistna, Joseph Hardtmuth gegen 1812 (LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz-Vienna, Inv.-Nr. PK 397).